

1982 ANAYASASI'NDA AİLENİN DÜZENLENMESİ VE KORUNMASI

Arş. Gör. Feyza Merve SEYHAN

Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi,
Anayasa Hukuku Anabilim Dalı

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5448-1861>,
feyzamerveseyhan@gmail.com

Geliş Tarihi | Received: 17.02.2026

Kabul Tarihi | Accepted: 29.04.2026

doi: 10.59909/mhd.1891307

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Bu eser [Creative Commons Alıntı-Gayri Ticari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Atıf | Citation:

Seyhan, Feyza Merve. "1982 Anayasası'nda Ailenin Düzenlenmesi ve Korunması". Medeni Hukuk Dergisi. 3/2 (2026), s. 131-165.

Yazar Beyanı

Mali Destek: Yazar, bu çalışmanın araştırılması, yazarlığı veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yazarların Katkıları: Bu makale yazar tarafından tek başına hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı: Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir.

Etik Kurul Onayı Beyanı: Çalışmanın herhangi bir etik kurul onayı veya özel bir izne ihtiyacı yoktur.

Araştırma ve Yayın Etiği Bildirgesi: Yazar, makalenin tüm süreçlerinde MHD'nin bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyduğunu ve verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığını, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde MHD'nin ve editör kurulunun hiçbir sorumluluğunun olmadığını ve bu çalışmanın MHD'den başka hiçbir akademik yayın ortamında değerlendirilmediğini beyan etmektedir.

Author's Declaration

Financial Support: The author has not received any financial support for the research, authorship, or publication of this study.

Author's Contributions: This article was prepared by the author alone.

The Declaration of Conflict of Interest/Common Interest: No conflict of interest or common interest has been declared by the author.

The Declaration of Ethics Committee Approval: The study doesn't need any ethics committee approval or any special permission.

The Declaration of Research and Publication Ethics: The author declares that she complies with the scientific, ethical, and quotation rules of MHD in all processes of the paper and that she does not make any falsification of the data collected. In addition, she declares that Civil Law Review and its editorial board have no responsibility for any ethical violations that may be encountered, and that this study has not been evaluated or published in any academic publication environment other than Civil Law Review.

1982 ANAYASASI'NDA AİLENİN DÜZENLENMESİ VE KORUNMASI

ÖZ

1982 Anayasası'nın 41. maddesinde Türk toplumunun temeli olarak nitelendirilen aile Anayasa'nın on iki farklı yerinde kullanılmıştır. Bu kurum önemine binaen hem negatif statü hakları içerisinde hem de sosyal devlet ilkesinden kaynaklanan pozitif yükümlülükler aracılığıyla devletin katkıda bulunması gereken bir alan olarak koruma altına alınmıştır. Çalışmada öncelikle aile kavramının anayasa hukukundaki yeri ve kapsamı ele alınacak, ardından Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları doğrultusunda kavramın dinamik yorumu değerlendirilecektir. Aile kurumu ele alınırken kadın ve çocuk hakları şeklinde ayrılmadan aile kavramı bir bütün olarak kabul edilecektir. Bu bağlamda bir bütün olan aile kurumunun 1982 Anayasası'nda nasıl düzenlendiği çalışmanın temel hareket noktası olacaktır. Anayasa'nın 10., 20., 41., 56., 57. ve 174. maddeleri başta olmak üzere ailenin korunmasına hizmet eden hükümler incelenecek; devletin müdahaleden kaçınma yükümlülüğü ile aileyi güçlendirme, aile bireylerini koruma ve aile hayatının sürdürülebilirliğini sağlama yönündeki yükümlülükleri analiz edilecektir. Ayrıca aile hayatının gizliliği, eşitlik ilkesi, medeni nikah esası, ifade özgürlüğünün sınırlandırılması ve konut hakkı gibi alanlar üzerinden ailenin anayasal koruma mekanizmaları üzerinden ortaya konulacaktır. Sonuç olarak, 1982 Anayasası'nın aile kurumunu korumak için yaptığı düzenlemelere bütüncül bir bakış açısıyla bakılarak uygulamada Anayasa'nın nasıl yorumlandığı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Aile, Ailenin Korunması, Pozitif Yükümlülük, Negatif Yükümlülük, Sosyal Devlet.

REGULATION AND PROTECTION OF THE FAMILY IN THE 1982 CONSTITUTION

ABSTRACT

The family, defined as the foundation of Turkish society under Article 41 of the 1982 Constitution, is referenced in twelve different provisions of the Constitution. Owing to its significance, the family is protected both within the framework of negative status rights and through the positive obligations arising from the principle of the social state, which require active state support. This study first examines the position and scope of the concept of family in constitutional law, and subsequently evaluates its dynamic interpretation in light of the jurisprudence of the Constitutional Court of Türkiye and the European Court of Human Rights. Rather than addressing women's and children's rights separately, the study approaches the family as a holistic institution. Within this framework, it analyzes how the family is regulated under the 1982 Constitution, with particular focus on Articles 10, 20, 41, 56, 57, and 174. The state's obligations both to refrain from interference and to strengthen the family, protect its members, and ensure the sustainability of family life are discussed. Furthermore, constitutional protection mechanisms relating to the right to privacy of family life, the principle of equality, the requirement of civil marriage, limitations on freedom of expression, and the right to housing are examined. The study ultimately offers a comprehensive assessment of the constitutional protection of the family and its interpretation in practice.

Keywords: Family, Protection of the Family, Positive Obligations, Negative Obligations, Social State.

GİRİŞ

Aile, Türk anayasal düzeninde yalnızca toplumsal bir olgu olarak değil, aynı zamanda anayasal koruma altına alınmış bir değer olarak kabul edilmektedir. 1982 Anayasası'nın 41. maddesinde "Türk toplumunun temeli" olarak nitelendirilen aile, hem bireylerin özel ve aile hayatına saygı hakkı kapsamında negatif statü haklarıyla hem de sosyal devlet ilkesinin bir yansıması olarak devlete yüklenen pozitif yükümlülükler aracılığıyla korunmaktadır. Bu yönüyle ailenin korunması hakkı, klasik özgürlük anlayışı ile sosyal hak yaklaşımının kesiştiği bir anayasal alan oluşturmaktadır.

Aile kavramı oldukça geniş bir kavram olup içerisine birçok disiplin alanı ve farklı konular girebilmektedir. Bu çalışmada aile kavramı bir bütün olarak ele alınarak çalışmanın konusu sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Her ne kadar doktrinde ailenin korunması başlığı altında kadın ve çocuk haklarına ilişkin düzenlemelere yer verilse de çalışmada aileyi oluşturan unsurlar ayrı ayrı değil, bütünsel olarak aile kavramı ele alınmıştır. Aile kavramı ele alınırken de 1982 Anayasası'nın ailenin korunmasına hizmet eden maddeleri üzerinde durulmuştur. Bu yapılırken öncelikle Anayasa'da aile kelimesinin geçtiği maddeler incelenmiş, sonrasında ailenin korunmasına yönelik maddeler üzerinden devletin pozitif ve negatif yükümlülükleri ele alınmıştır.

Çalışmada öncelikle aile kavramsal olarak ele alınmış, ardından aile kurumunun 1982 Anayasası'nda nasıl düzenlendiğine değinilmiştir. Sonrasında ailenin korunması konusunda devletin negatif ve pozitif yükümlülüklerinin neler olduğu ele alınmıştır. Bu kısımda ele alınan devletin yükümlülüklerinden yola çıkılarak son bölümde çeşitli haklar üzerinden ailenin korunması konusunda devletin yükümlülüklerinden bahsedilmiştir.

I. AİLE KAVRAMI ve 1982 ANAYASASI'NDA AİLE KURUMU

Aile kavramı anayasa hukukunda farklı şekillerde ele alınmaktadır. Anayasa hukukunun genel teorisinde devletin kökeni hakkında teorilerden aile teorisi, devletin ailelerin büyüyüp gelişmesi sonucunda ortaya çıktığını savunmaktadır¹. Teorinin doğruluğu ve devletin aileden kaynaklanıp kaynaklanmadığı bir yana günümüz devletlerinin temel taşının aile olduğu

¹ Ömer Anayurt, *Anayasa Hukuku Genel Kısım*, 8. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2025, s. 257. Serhat Düvenci, "Devletin Köken Teorileri Açısından Devleti Doğuran Etmenler: Çeşitli Uygarlıklar ve Topluluklar Üzerinden Bir Değerlendirme", *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1/2 (2018), s. 68.

bir gerçektir². 1982 Anayasası'nın 41. maddesinde de aile "Aile, Türk toplumunun temelidir" şeklinde düzenlenmiştir. Sosyal devlet ilkesini benimseyen 1982 Anayasası'nın "Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler" başlıklı üçüncü bölümünde düzenlenen ilk madde olan 41. madde ailenin korunması hakkındadır³. 41. madde başta olmak üzere Anayasa birçok maddesinde ailenin korunması bakımından devlete çeşitli pozitif yükümlülükler getirmektedir⁴.

A. Aile Kavramı

Mevzuatta, özellikle uluslararası belgelerde ailenin tam bir tanımının yapılmasından kaçınılmaktadır⁵. Zira ailenin anlam ve kapsamı zaman içerisinde⁶, toplumdan topluma değişmekte ve akrabalık bağları, kültür, gelenek ve din gibi çeşitli nedenlerle aile karmaşık bir hal alabilmektedir. Bu sebeple aile her kanunda farklı kapsam ve anlamda ele alınabilmektedir⁷. Mevzuatımızda aile kavramına ilişkin en net tanım Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın 2024-2028 yıllarını hedef alan Ailenin Korunması ve Güçlendirilmesi Vizyon Belgesi ve Eylem Planı'nda yapılmıştır. Bu belgede aile: "Aile: İnsanın temel biyolojik, psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak üzere, kan, soy veya evlilik/ hukuki birliktelik ya da evlat edinme bağları ile birbirine bağlı yakın insan ilişkilerinden oluşan ve nesiller/kuşaklar boyu görece değişerek devam

² Erol Cansel, "Sosyal Devlet ve Aile", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 26/3 (1969), s. 11.

³ Anayasa'nın 41. maddesi "Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar." şeklinde düzenlenmiştir.

⁴ Hatice Çakırbay Çimen, "Sosyal Devlet İlkesi Açısından Ailenin Korunması", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 63; Mehmet Refik Korkusuz, Uluslararası Belgelerde ve Türk Anayasasında Temel Haklar ve Özgürlükler, İstanbul: Örnek Matbaası, 1998, s. 295.

⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin aile kavramını ele alış şekliyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Gülay Arslan Öncü, Özel Yaşama ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi - 8, Ankara: Avrupa Konseyi Yayınları, 2019, s. 97-99; Işıl Selin TEKDOĞAN BAHCIVANCI, "Evlilik Dışı Birlikte Yaşam Modellerine Uygulanacak Hukuk", Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 33 (2018), s. 634.

⁶ Aile kavramının geçmişten günümüze çeşitli düşüncüler tarafından tanımlanması için bkz. Ayferi Göze, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, 18. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2020, s. 669-670.

⁷ İlk modern aile hukuku kanunumuz olan 1917 Tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fatma Hızır Asrav, "İlk Modern Aile Hukuku Kanunumuz: 1917 Tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi", Medeni Hukuk Dergisi, 2/1 (2025), s. 54-79; Süleyman Mortaş, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Aile Hayatının Korunması", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 6.

eden bir sosyal kurum ve aynı zamanda bir sosyal etkileşim ağı⁸” şeklinde tanımlanmıştır.

Anayasa'da ailenin tanımı yapılmamıştır ancak 41. maddenin gerekçesinde ve Anayasa Mahkemesi (AYM) kararlarına göre Anayasa'nın Türk toplumunun temeli saydığı aile, öncelikle anne, baba ve varsa çocuklardan oluşmaktadır⁹. Fakat AYM aile kavramını Anayasa ve kanunlardaki düzenlemelerden bağımsız olarak daha geniş yorumlamaktadır¹⁰. Mahkemenin aile hayatını resmi nikahla yapılan evlenmelerle sınırlamamaktadır. Dini nikahlı olarak birlikte yaşama durumunda da aile hayatının varlığından söz edilebilir. Mahkemenin aile hayatının belirlenmesinde temel ölçütü birlikte yaşamaktır. AİHM (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi) bu kapsama eşcinsel birliktelikleri de almaktadır¹¹ ancak AYM'nin bu yönde bir kararı bulunmamaktadır¹².

Mahkeme bazı koşullarda aileyi sadece anne, baba ve çocukla sınırlı görmemektedir. Kan veya evlatlık bağı olmamasına karşın çocukların bakım ve gözetimini üstlenerek her türlü ihtiyacında yanında bulunan kişilerle çocuğun arasında somut olayın koşulları çerçevesinde aile bağlarının oluştuğunu kabul etmektedir¹³. Mahkeme büyükanne, büyükbaba, hala, teyze, dayı ve amcanın çocuğun çevresinde önemli bir yeri olduğunu ve çocuğun bu kişilerle ilişkisinin aile hayatına saygı hakkı kapsamında incelenmesi gerektiğini belirtmektedir¹⁴.

⁸ Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Ailenin Korunması ve Güçlendirilmesi Vizyon Belgesi ve Eylem Planı, 2024-2028, <https://ulusaleyem.aile.gov.tr/media/m1garif1/ailenin-korunmasi-ve-gu-c-lendirilmesi-vizyon-belgesi-ve-eylem-planı.pdf>. s. 8. (erişim: 04.02.2026).

⁹ Oğuz Şimşek, “Anayasa Hukuku Açısından Ailenin Korunması”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992, s. 17.

¹⁰ Dar ve geniş aile kavramlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Serkan Ayan, Evlilik Birliğinin Korunması, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, s. 16-19; Aile tipleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bilge Könezoglu, “Aile ve Ailenin Korunması”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 10-17.

¹¹ Arslan Öncü, *Özel Yaşama ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı*, s. 98; AİHM, Vallianatos ve diğerleri/Yunanistan, B. No: 29381/09, 32684/09, 07 Kasım 2013.

¹² Doktrinde bazı yazarlara göre Anayasa Mahkemesi eşcinsel birliktelikleri kurulu aile yapısına tehdit olduğu düşünülen bir yönelim olarak görmektedir. Tolga Şirin, “Homofobinin Anayasal Üretimi: Anayasa Mahkemesi ve Eşcinsellik”, *Anayasa Hukuku Dergisi*, 7/14 (2018), s. 513-562. Doktrinde eşcinsel birlikteliklerin aile kavramına dahil edilmemesinin ayrımcılık yasağına aykırı olduğuna ilişkin görüş için bkz. Başak Ekinci, “2025 Aile Yılı ve Ayrımcılık Sorunu” KHAS Hukuk Bülteni, 21.03.2025, <https://hukukbulteni.khas.edu.tr/bulten/136>, (Erişim: 03.02.2026)

¹³ AYM, Murat Demir, B. No: 2015/7216, 27/3/2019; Aile Hayatına Saygı Hakkı, Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı Rehberi, Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2023, s. 105.

¹⁴ AYM, Figen Güneştaş vd., B. No: 2014/18376, 26/10/2017; AYM, Sezer Acar Özfidan, B. No: 2014/16746, 25/1/2018; Kozan ve Gedik, Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı Rehberi, s. 107.

Mahkeme sınır dışı kararlarında ise aile kavramını dar yorumlayarak anne, baba ve çocuklarla sınırlamaktadır. Mahkemenin yetişkin çocukları aile kavramına dahil edebilmesi için bu çocukların aileye bağımlı ve muhtaç olduklarının ispat edilebilmesi gerekmektedir¹⁵. Bunun yanında resmi olarak kişiler evli olsa dahi gerçekten aile birliği kurmaya yönelik olmayan, göçmenlikle ilgili düzenlemelerden kaçmak, ülkeye giriş, ikamet veya çalışma izni alınmasına yönelik yapılan evlilikleri aile hayatı kapsamında değerlendirmeyip korumamaktadır¹⁶.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ise aile hayatını ayrı bir maddede düzenlenmemiştir. Aile hayatı AİHS'in 8. maddesinde özel hayata ilişkin madde içinde düzenlenmiştir¹⁷. Sözleşmenin başka maddelerindeki ve Ek Protokolleri'ndeki evlenme hakkı¹⁸, eşler arası eşitlik¹⁹, ayrımcılık yasağı²⁰, yabancıların sınır dışı edilmesi²¹ gibi düzenlemeler ve aile hakkıyla ilişkilendirilebilir. Bununla beraber sözleşmenin aile hayatının korunmasıyla

¹⁵ AYM, Sherapat Yagmyrova, B. No: 2017/11905, 21/7/2020.

¹⁶ AYM, Oksana Chicheishvili, B. No: 2014/19023, 20/12/2017.

¹⁷ Mahkeme özel hayat kavramını sınırlı olarak tanımlamamakla birlikte özel hayat kavramının özellikle kişinin fiziksel ve moral bütünlüğünü, bireyin cinsel kimliği de dahil olmak üzere fiziksel ve sosyal kimliği, kişisel gelişim, diğer insanlarla ilişkide bulunma haklarını içerdiğini ifade etmektedir. Akandji Kombe, Jean François, çev., Özgür Heval Çınar ve Abdulcelil Kaya, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Pozitif Yükümlülükler*, Strasbourg: İnsan Hakları ve Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü Avrupa Konseyi, 2008, s. 38.

¹⁸ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 12. maddesinde evlenme hakkı "Evlenme çağına gelen her erkek ve kadın, bu hakkın kullanımını düzenleyen ulusal yasalara uygun olarak evlenme ve aile kurma hakkına sahiptir." şeklinde düzenlenmiştir.

¹⁹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 7. Protokol'ünün "Eşler arasında eşitlik" başlıklı 5. maddesinde "Eşler evlilikte, evlilik süresince ve evliliğin sona ermesi durumunda, kendi aralarında ve çocukları ile ilişkilerinde medeni haklar ve sorumluluklardan eşit şekilde yararlanırlar. Bu madde devletlerin çocuklar yararına gereken tedbirleri almalarını engellemez." şeklinde düzenlenmiştir.

²⁰ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 14. maddesinde ayrımcılık yasağı "Bu Sözleşme'de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır." şeklinde düzenlenmiştir. Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 12. Protokol ayrımcılığın genel olarak yasaklanması hakkında olup Protokolün 1. maddesi "Hukukten temin edilmiş olan tüm haklardan yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal ve sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensup olma, servet, doğum veya herhangi bir diğer statü bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanır. Hiç kimse, 1. paragrafta belirtildiği şekilde hiçbir gerekçeyle, hiçbir kamu makamı tarafından ayrımcılığa maruz bırakılamaz." şeklinde düzenlenmiştir.

²¹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 4. Protokol'ün 4. maddesi yabancıların topluca sınır dışı edilmelerini yasaklamakta olup; 7. Protokolün 1. maddesinde yabancıların sınır dışı edilmesine ilişkin usuli güvenceler "Bir devletin ülkesinde kurallara uygun olarak ikamet eden bir yabancı, yasaya uygun şekilde verilmiş bir kararın uygulanması dışında sınır dışı edilemez ve bu durumda bir kimse, a) sınır dışı edilmesine karşı gerekçeler öne sürebilme, b) durumunu yeniden inceletme, c) yukarıdaki amaçlarla, yetkili bir merci önünde veya bu merci tarafından tayin edilecek biri ya da birileri önünde kendini temsil ettirme hakkını haiz olacaktır. Sınır dışı edilmenin kamu düzeni yararı ya da ulusal güvenlik nedenleri açısından gerektiği hallerde, bir yabancı yukarıdaki 1. maddenin a, b ve c bentlerinde öngörülen haklarını kullanmadan sınır dışı edilebilir." şeklinde düzenlenmiştir.

ilgili temel düzenlemesi 8. maddedir. Sözleşmede aile hayatının ne anlama geldiği konusunda bir açıklama yer almamaktadır. Mahkeme demokratik toplum kıstasından yola çıkarak, somut olaya göre ve güncel gelişmeleri takip ederek aile kavramını AYM'den daha geniş olarak ele almaktadır²².

B. 1982 Anayasası'nda Ailenin Düzenlenmesi

1982 Anayasası'nda aile kelimesi on iki farklı yerde kullanılmıştır. Başlangıç kısmında aile kelimesi, Türkiye Cumhuriyetinin dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olduğunu ifade etmek amacıyla kullanılmıştır²³. Anayasa'nın eşitlik ilkesini düzenleyen 10. maddesinin dördüncü fıkrasında aile kelimesi, hiçbir aileye imtiyaz tanınamayacağını belirtmek için *"Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz."* şeklinde kullanılmıştır. Anayasa'nın 12. maddesinin ikinci fıkrasında *"Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder."* şeklindeki ifadeyle temel hak ve hürriyetlerin kişinin ailesine karşı ödev ve sorumluluklarını içerdiğini, dolayısıyla kişinin haklarının sınırı olarak aile kavramı gösterilmiştir.

Anayasa'nın *"IV. Özel hayatın gizliliği ve korunması"* adlı bölümünde aile kurumun devlete negatif yükümlülükler getirerek korunmasını sağlayan üç hak bulunmaktadır. Bunlar: *"A. Özel hayatın gizliliği"* başlıklı 20. madde²⁴, *"B. Konut dokunulmazlığı"* başlıklı 21. madde²⁵ ve *"C. Haberleşme hürriyeti"* başlıklı 22. maddedir²⁶. Bu üç madde, kişinin aile içi ilişkilerinin başkalarının müdahalesinden uzak olmasını sağlayan haklardan oluşmaktadır. İleride ayrıntılı olarak açıklanacağı üzere bunlardan sadece özel hayatın gizliliğini düzenleyen 20. maddede aile kelimesine yer verilmektedir. 20. madde *"Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile*

²² Mortaş, *"Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Aile Hayatının Korunması"*, s. 165-181; AİHM'in aile kavramına genişletici olarak baktığı ilk karar için bkz. AİHM, Marckx/Belgium, B. No: 6833/74, 13 Haziran 1979; Tekdoğın Bahçivancı, *"Evlilik Dışı Birlikte Yaşam Modellerine Uygulanacak Hukuk"*, s. 634.

²³ 1982 Anayasası'nın başlangıcının ikinci fıkrası *"Dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak, Türkiye Cumhuriyetinin ebedi varlığı, refahı, maddi ve manevi mutluluğu ile çağdaş medeniyet düzeyine ulaşma azmi yönünde;"* şeklinde düzenlenmiştir.

²⁴ Anayasa'nın 20. maddesi *"Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz..."* şeklinde düzenlenmiştir.

²⁵ Anayasa'nın 21. maddesi *"Kimse konutuna dokunulamaz..."* şeklinde düzenlenmiştir.

²⁶ Anayasa'nın 22. maddesi *"Herkes, haberleşme hürriyetine sahiptir. Haberleşmenin gizliliği esastır..."* şeklinde düzenlenmiştir.

hayatının gizliliğine dokunulamaz.” şeklindeki hükmüyle AİHS 8. maddeyle paralel olarak ailenin korunması hakkında devlete negatif yükümlülükler başta olmak üzere çeşitli yükümlülükler getirilmektedir²⁷.

Aile hayatının negatif statü hakları çerçevesinde korunduğu başka bir madde düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetini düzenleyen 26. maddedir. 26. maddenin ikinci fıkrasında düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlama sebebi olarak aile hayatının korunması gösterilmiştir²⁸.

Anayasa’nın kişinin hakları ve ödevlerini düzenleyen ikinci bölümünün ardından sosyal ve ekonomik haklar ve ödevleri düzenleyen üçüncü bölümünün ilk maddesi önceki bölümlerden farklı olarak ailenin korunması konusunda devlete daha çok pozitif yükümlülükler getirmektedir. Ailenin korunması ve çocuk hakları başlıklı 41. madde makalenin esas konusunu oluşturan ailenin korunması hakkında özel hükümler içermektedir. Üçüncü bölümün devamındaki maddelerden eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevini düzenleyen 42. madde²⁹; sağlık, çevre ve konut haklarını düzenleyen 56.³⁰ ve 57. maddeler³¹ de ailenin korunmasıyla yakından ilgilidir. Aile kavramının kullanıldığı 62.

²⁷ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 8. Maddesindeki saygı ifadesi Erdoğan’a göre müdahale hukuki yükümlülüğü getirmektedir. Mustafa Erdoğan, İnsan Haklar Teorisi ve Hukuku, 7. Baskı, Ankara: Hukuk Yayınları, 2019, s. 194-195. Doktrindeki diğer görüşlere göre saygı ifadesi öncelikle negatif yükümlülük getirmekle beraber, 8. maddede yer alan “saygı” vurgusu devletin pozitif yükümlülüklerinin temel kaynağıdır. Dilara Eltimur, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Özel Hayatın ve Aile Hayatının Korunmasında Devletin Pozitif Yükümlülükleri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 57, 126.

²⁸ Anayasa’nın 26. maddesinin ikinci fıkrası “Bu hürriyetlerin kullanılması, ..., özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.” şeklinde düzenlenmiştir.

²⁹ Anayasa’nın 42. maddesi “Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir.... Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası anlaşma hükümleri saklıdır.”

³⁰ Anayasa’nın 56. maddesi “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir. Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler. Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir. Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir.” şeklinde düzenlenmiştir.

³¹ Anayasa’nın 57. maddesi “Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeten bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler.” şeklinde düzenlenmiştir.

maddeyle yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının aile birliğinin korunması amacıyla devlete çeşitli pozitif yükümlülükler getirmektedir³².

Anayasa'da, yukarıda zikredilenlerin dışında daha birçok maddenin aile ve ailenin korunması ile ilgili olduğu söylenebilir. İçerisinde özellikle aile kelimesi geçmese dahi, sosyal güvenliği düzenleyen 60. ve 61. maddeler³³, *“din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır.”* şeklindeki hükümle din ve vicdan bu kapsamda zikredilebilir. Bunların yanında AYM kararlarında Anayasa'nın bazı maddelerinin dolaylı yoldan ailenin korunması yönünde yorumlandığı görülmektedir³⁴.

Bunun yanında doktrinde ailenin hayatının korunması ve aile hayatına saygı başlıkları altında kadın ve çocuk haklarıyla ilgili diğer anayasal düzenlemelere de ayrıntılı olarak değinilmektedir. Ancak bu çalışmada ailesinin korunması hakkı ele alınırken aile parçalara ayrılmadan, bütünsel olarak değerlendirilecektir. Bu sebeple Anayasa'nın kadınların ve çocukların korunmasıyla ilgili maddelerinin üzerinde ayrıntılı olarak durulmayacaktır³⁵. Bir bütün olarak ailenin korunması hakkı incelenecektir.

Bütün bunların yanında başka bir hak için ihlal kararı verildiği durumlarda da ailenin korunmasının amaçlandığı görülmektedir. Ailenin ve bilhassa kadının korunmasıyla yakından ilişki olan başvurularda, AYM, doğrudan ailenin korunması yahut aile hayatına saygı hakkının değil; gerekçeli karar hakkının ihlaline karar verebilmektedir. Örneğin, kamusal makamlar ve yargı mercilerince başvurucunun sonucunu etkileyecek hiçbir iddia, delil ve savunma dikkate alınmaksızın karar

³² Anayasa'nın 62. maddesi *“Devlet, yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının aile birliğinin, çocuklarının eğitiminin, kültürel ihtiyaçlarının ve sosyal güvenliklerinin sağlanması, anavatanla bağlarının korunması ve yurda dönüşlerinde yardımcı olunması için gereken tedbirleri alır.”* şeklinde düzenlenmiştir.

³³ Anayasa'nın 60. maddesi *“Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar.”* şeklinde; 61. maddesi *“Devlet harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malûl ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar. Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır. Yaşlılar, Devletçe korunur, Yaşlılara Devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir. Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır. Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur.”* şeklinde düzenlenmiştir.

³⁴ Mortaş, *“Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Aile Hayatının Korunması”*, s. 368; Kozan ve Gedik, *Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı Rehberi*, s. 137-139.

³⁵ Kadın ve çocuk haklarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan Tahsin Fendoğlu, *Kadın Hakları Fıkıhta ve Hukukta*, Ankara: Yetkin Yayınları, 2025.

alınmış olması AYM tarafından Anayasa'nın 36. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkının ihlali ile birlikte kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığını düzenleyen 17. maddesinin ihlali olarak kabul edilmektedir³⁶. Tabii ki bunun en önemli sebeplerinden birisi bireysel başvuru yoluna Anayasa ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve bunlara ek olarak Türkiye'nin taraf olduğu protokollerin ortaklaşa güvence altına aldığı temel hak ve özgürlüklerden herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla başvurulabilmesidir³⁷. Kanaatimizce bu durum temel hakların korunması rejimini daraltarak Anayasa'nın ailenin korunmasına dair hükümlerinden etkili bir şekilde yararlanılamamasına neden olmaktadır. Sonraki başlıklarda da değinileceği gibi AYM'nin benzer tutumunu bireysel başvuru haricindeki tüm kararlarında uygulaması Anayasa'nın sağladığı haklardan sadece bireysel başvuru yorumu ekseninde yararlanılmasına neden olmaktadır. Anayasa'nın bütünsel olarak yorumlanmamasının yol açtığı bu durum ailenin korunması hakkından ve getirdiği güvenlerden etkili olarak yararlanılamamasına neden olmaktadır.

II. AİLENİN KORUNMASI HAKKINDA DEVLETİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Temel hakların sınıflandırılması üzerine en yaygın tasniflerden birisi George Jellinek tarafından yapılan negatif, pozitif ve aktif statü hakları sınıflandırmasıdır. Bu tasnifte negatif statü hakları devletin dokunmaması, ihlal etmemesi gereken alana karşılık gelirken; pozitif statü hakları devletin olumlu katkısıyla gerçekleşebilen haklardır³⁸. Buna paralel olarak devletin yükümlülükleri de negatif yükümlülükler ve pozitif yükümlülükler şeklinde bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Fakat batı hukuk literatüründe Jellinek'in sınıflandırılması neredeyse terk edilmiştir. Bu doğrultuda AİHM bu sınıflandırmayı reddederek insan haklarının bütünlüğü ve bölünmezliği ilkelerine vurgu yapılmaktadır³⁹. Bu sebeplerle tüm hakların gerçekleşmesinde devletin hem pozitif hem de negatif yükümlülüğü olduğu

³⁶ Burcu Değirmencioglu, "6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un Anayasa Mahkemesi İçtihatları Işığında Değerlendirilmesi", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 167 (2023), s. 323.

³⁷ Öykü Didem Aydın, "Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 15/4 (2011), s. 128.

³⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Cilt II, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2. Baskı, 2020, s. 507-509.

³⁹ Eltimur, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Özel Hayatın ve Aile Hayatının Korunmasında Devletin Pozitif Yükümlülükleri", s. 165; Oktay Uygun, *Devlet Teorisi*, 10. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2025, s. 582.

kabul edilmektedir⁴⁰. Anayasa Mahkemesine göre de negatif ve pozitif yükümlülüklerin kesin bir biçimde tanımlanması ve ayrıştırılması her zaman mümkün değildir⁴¹.

Aile öncelikle negatif haklarla donatılmış bir kamu hukuku öznesidir. Bu sebeple aile, ilk başta negatif haklarla birlikte ele alınarak korunmaktadır. Bunun yanında ailenin korunması hakkı, devlete pozitif yükümlülükler getiren bir sosyal hak boyutuyla Anayasalar ve uluslararası sözleşmelerde yer almaktadır⁴². Esasen Anayasa hükümlerinden de ailenin korunması konusunda devlete hem pozitif hem de negatif yükümlülükler verildiği anlaşılmaktadır⁴³. Ne var ki insan hakları doktrini bakımından devletin negatif ve pozitif yükümlülüklerini sınıflandırmak gittikçe zorlaşmaktadır⁴⁴.

A. Negatif Yükümlülükler

Gönderen ve gönderilenin sözleşme dışı istemlerinin kapsamı, kişi ve konu bakımından ayrı ayrı ele alınacaktır. Aile bazı yönleriyle devletin müdahaleden kaçınması gereken bir alandır. Negatif bir hak söz konusu olduğunda devletten beklenen edim müdahale etmeme, engellememe, saygı gösterme olup birey bu haklardan devletin bir katkısı olmadan yararlanmaktadır. Bu haklar kişilerin devlet tarafından dokunulamayacak, aşılamayacak, saygı gösterilmesi gereken özel alanlarını ifade etmektedir⁴⁵. Devlet ve birey arasındaki ilişkiler ekseninde gerçekleşen bu ihlallere dikey ihlaller denilmektedir. Dikey ihlaller devletin negatif yükümlülüğü kapsamında⁴⁶.

Devletin negatif yükümlülüğü ilgili hakları ihlal etmemek, onlara dokunmamakla sınırlı değildir. Bazı durumlarda kişilerin temel haklardan etkili bir şekilde yararlanmasını sağlayacak yasaların varlığı da negatif yükümlülükler kapsamında değerlendirilmektedir. Örneğin, bu duruma hakkın kullanımını engelleyen bir hukuki düzenleme olmamasına karşılık mahkeme kararı yoluyla hakkın kullanımının kısıtlanması halinde devletin

⁴⁰ Aydın Turhan, "İnsan Hakları Kuşakları Arasındaki Tamamlayıcılık İlişkisi", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 4/2 (2013), s. 373.

⁴¹ Kozan ve Gedik, *Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı Rehberi*, s. 23.

⁴² Mortaş, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Aile Hayatının Korunması", s. 26.

⁴³ Durmuş Tezcan, Mustafa Ruhan Erdem, Oğuz Sancakdar, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, Ankara: T.C. Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı Yayını, s. 228.

⁴⁴ Eltimur, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Özel Hayatın ve Aile Hayatının Korunmasında Devletin Pozitif Yükümlülükleri", s. 88.

⁴⁵ Eltimur, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Özel Hayatın ve Aile Hayatının Korunmasında Devletin Pozitif Yükümlülükleri", s. 90-95.

⁴⁶ Adem Ersin Bayra, "İnsan Haklarının Yatay Etkisi: Temel Haklarının Korunma Düzeyi Bakımından Devletin Konumunu Yeniden Düşünmek", *Anayasa Yargısı*, 41/1 (2024), s. 157.

bu hakkın kullanımını sağlayacak, içtihat yoluyla hakkın içeriğinin sınırlandırılmasını önleyecek bir kanun düzenlemesi yapması gerekliliği gösterilebilir. Hakkın kullanımını kısıtlayan düzenlemenin kanun değişikliğiyle kaldırılmaması da devletin negatif yükümlülüğünün ihlalidir⁴⁷. Devletin negatif yükümlülüğünün gereği hakkı ihlal eden mevzuatın yürürlükten kaldırması veya hakkı ihlal eden uygulamanın sona erdirilmesidir⁴⁸.

Geleneksel olarak kişisel hakları içeren bu yaklaşıma göre ailenin korunması hakkı özel hayatın gizliliği hakkı ile birlikte yorumlandığında bu kapsamda düşünülebilir⁴⁹. Anayasa'nın 20. maddesi kapsamında özel hayatın gizliliği hakkı çerçevesinde düşünüldüğünde aile hayatına saygı, aile mahremiyetinin sağlanması noktasında devletin negatif yükümlülükleri olduğu söylenebilir⁵⁰. Bu kapsamda negatif yükümlülüğün ihlali başta ceza hukukuna ilişkin sorumlulukları doğurmaktadır. İlgili hakka müdahale edilmemesi, hakkın ihlal edilmemesi için ilgili cezai yaptırımların öngörülmesi negatif yükümlülük kapsamına girerken hakkın gerçekleştirilmesi için daha kapsayıcı önlemlerin alınması yönündeki sorumluluk devletin pozitif yükümlülüklerinin kapsamına girmektedir⁵¹.

Ailenin korunması söz konusu olduğunda yukarıda bahsedilenlerin yanında evlenme hakkı, çocuk sahibi olma hakkı, çocukları yetiştirme ve eğitime hakkı, velayet, boşanma ve miras hakkı da ailenin korunması hakkının devletin belirli sınırlar içerisinde müdahale etmemesi gereken negatif yükümlülüklerinin bulunduğu alanı oluşturmaktadır⁵².

Özel hayatın gizliliği konusunda hem AYM hem de AİHM klasik bir kişisel hak yorumu yaparak devlete sadece negatif yükümlülük yüklememektedir. Tüm haklar devlete hem pozitif hem de negatif yükümlülükler getirmektedir⁵³. Yaşayan hukuk teorisi doğrultusunda⁵⁴,

⁴⁷ Eltimur, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Özel Hayatın ve Aile Hayatının Korunmasında Devletin Pozitif Yükümlülükleri" s. 92-93.

⁴⁸ Eltimur, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Özel Hayatın ve Aile Hayatının Korunmasında Devletin Pozitif Yükümlülükleri", s. 169.

⁴⁹ Turhan, "İnsan Hakkı Kuşakları Arasındaki Tamamlayıcılık İlişkisi", s. 368.

⁵⁰ Mortaş, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Aile Hayatının Korunması", s. 26.

⁵¹ Eltimur, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Özel Hayatın ve Aile Hayatının Korunmasında Devletin Pozitif Yükümlülükleri", s. 396-397.

⁵² Mortaş, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Aile Hayatının Korunması", s. 150-156.

⁵³ Eltimur, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Özel Hayatın ve Aile Hayatının Korunmasında Devletin Pozitif Yükümlülükleri", s. 91.

⁵⁴ İbrahim Özden Kaboğlu, *Anayasa Yargısı*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, 1997, s. 155.

somut olaya göre her davada olayın şartlarını özerk kavramlar doktrini gibi dinamik yorum yöntemleriyle değerlendirerek devletin yükümlülüğünün ne olduğuna karar vermektedirler⁵⁵.

B. Pozitif Yükümlülükler

Devletin temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasına müdahale etmemesinin yanında, bu hakların korunması ve gerçekleştirilmesi için eylemde bulunma yükümlülüğü vardır⁵⁶. Bu yükümlülüklerden başlıcaları etkin hukuk düzeni kurma, hakların korunmasına yönelik tedbir alma, etkili soruşturma, yargılama ve cezalandırma olarak kabul edilmektedir⁵⁷. Bunların yanında hak sahiplerini üçüncü kişilere karşı korumak da devletin pozitif yükümlülükleri arasındadır. Hakların üçüncü kişilere karşı korunması anlamına gelen hakların yatay etkisi kavramı, insan hakları anlayışının değişerek sadece devlet tarafından değil, özel kişiler tarafından da bu hakların ihlal edilebileceğinin, devletin bu durumda önleme ve cezalandırma sorumluluğunun olduğunun kabul edilmesiyle beraber gündeme gelmiştir. Dolayısıyla artık devletin sadece dikey etki bağlamında insan haklarını ihlal etmemesi yeterli değildir⁵⁸. Bunun yanında ailenin üçüncü kişilere karşı korunması, yatay etki bağlamında devletin pozitif yükümlülükleri arasındadır⁵⁹.

Sosyal devlet ilkesini benimseyen 1982 Anayasası'nın 5. maddesinde devletin temel amaç ve görevleri “...insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır.” şeklinde ifade edilmiştir. 5. madde⁶⁰, devletin pozitif yükümlülüklerinin temeli olarak kabul

⁵⁵ Kozan ve Gedik, *Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı Rehberi*, s. 22-23.

⁵⁶ Semih Batur Kaya, “İnsan Haklarında Devletin Pozitif Yükümlülüğü: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Üzerine Bir Analiz”, *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9/1 (2022), s. 56.

⁵⁷ Eltimur, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Özel Hayatın ve Aile Hayatının Korunmasında Devletin Pozitif Yükümlülükleri”, s. 141-160. Doktrinde devletin pozitif yükümlülüklerine ilişkin başka tasnifler için bkz. Yüksel Metin, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Yaşamın ve Sağlığın Korunması ile İlgili Olarak Taraf Devletlere Yüklediği Pozitif Yükümlülükler”, *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, 7/27 (2010), s. 113.

⁵⁸ Ozan Ergül, “Temel Hak ve Özgürlüklerin Yatay Etkisi Karşısında Çalışanın Ücretini Gizli Tutmakla Yükümlü Kılmanın Hukuksal Temelsizliği Üzerine”, Erdal Onar’a Armağan, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 438, 457.

⁵⁹ Ayhan Kılıç, “Anayasa Mahkemesi Kararlarında İnsan Haklarının Yatay Etkisi”, *Anayasa Yargısı*, 41/1 (2024), s. 707; Dilara Dönmezkuş, *Temel Hakların Yatay Etkisi ve İfade Özgürlüğü*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2021, s. 27-36; Mortaş, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Aile Hayatının Korunması”, s. 150-156.

⁶⁰ Anayasa'nın 5. maddesi şu şekilde düzenlenmiştir:

“V. Devletin temel amaç ve görevleri

Madde 5 – Devletin temel amaç ve görevleri, Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve

edilmektedir. AYM'nin birçok kararında da devletin pozitif yükümlülükleri söz konusu olduğunda 5. maddeye atıf yapılmaktadır⁶¹. İnsanın maddi ve manevi varlığıyla yakından alakalı olan ailenin korunması hakkı konusunda devletin pozitif yükümlülükleri ailenin ele alındığı her maddede kendisini göstermektedir.

Klasik haklar bakımından da devletin pozitif yükümlülükleri vardır ancak devletin ailenin korunması yönündeki pozitif yükümlülükleri özellikle Anayasa'nın sosyal hakları düzenleyen bölümlerinde yoğunlaşmaktadır. Bunların başında Anayasa'nın 41. maddesi gelmektedir. Sosyal bir hak olarak ailenin korunması hakkı, devlete aileyi ekonomik ve sosyal olarak korunması yönünde pozitif yükümlülükler getirmektedir⁶². Anayasa'nın 41. maddesinde sosyal bir hak olarak düzenlenen ailenin korunması hakkı devlete aile planlaması, ailenin güçlendirilmesi, aile hayatının geliştirilmesi ve bu amaca hizmet eden kurumların işletilmesi gibi birçok pozitif yükümlülük getirmektedir⁶³. Sosyal devlet anlayışından hareketle ailenin korunması hakkının önündeki ekonomik ve sosyal engellerin kaldırılmasıyla tam olarak gerçekleştirilebileceğini söyleyebiliriz⁶⁴.

Devletin ailenin korunması hakkındaki pozitif yükümlülükleri ilk olarak aile kurumunun korunması ardından aile içinde zayıf konumda bulunan aile bireylerinin, anne ve çocukların korunması şeklinde gerçekleşmektedir⁶⁵. 2010 yılında yapılan anayasa değişikliği ile birlikte 41. maddeye eklenen üçüncü ve dördüncü fıkralarla çocukların korunması konusunda devlete getirilen pozitif yükümlülüklerin kapsamı genişletilmiştir. Maddenin üçüncü fıkrasında her çocuğun korunma ve bakımdan yararlanma ve yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça anne ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahip olduğu düzenlenmiştir. Dördüncü fıkra ise devletin her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alacağı açıkça ifade edilmiştir. Ancak çalışmada aile bir bütün olarak ele

mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır."

⁶¹ Eltimur, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Özel Hayatın ve Aile Hayatının Korunmasında Devletin Pozitif Yükümlülükleri", s. 385. İlgili kararlardan birisi için bkz. AYM, Mehmet Arif KILINÇ, B. No: 2013/1656, 16/07/2014.

⁶² Mortaş, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Aile Hayatının Korunması", s. 28.

⁶³ Mortaş, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Aile Hayatının Korunması", s. 156-157.

⁶⁴ Eltimur, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Özel Hayatın ve Aile Hayatının Korunmasında Devletin Pozitif Yükümlülükleri", s. 409-415.

⁶⁵ Doktrinde kadın yerine anne ifadesinin kullanılması eleştirilmektedir. Emel Badur, "Ailenin Korunması Alanındaki Son Gelişmeler", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 84 (2009), s. 64.

alındığından kadın ve çocukların korunmasıyla ilgili ayrıntılı açıklama yapılmayacaktır.

Ailenin korunması hakkı açısından devletin pozitif yükümlülükleri açısından ise Anayasa'nın yoğunlaştığı kısım kanaatimizce 1982 Anayasası'nın sosyal hakları düzenleyen bölümüdür. Anayasa'nın 41. maddesi, 5. maddesiyle birlikte değerlendirildiğinde sağlık, çevre, konut ve sosyal güvenlik haklarının devletin ailenin korunması konusundaki pozitif yükümlülüklerinin yoğunlaştığı haklar arasında olduğu söylenebilir.

Aynı şekilde AİHM ailenin korunması konusunda da devletlere çeşitli pozitif yükümlülükler getirmektedir. Mahkeme tarafından, 8. madde çerçevesinde özel hayatın bir parçası olarak aile hayatına saygı adı altında korunan ailenin tanınması ve geliştirilmesini içeren hususlar bu kapsamda değerlendirilmektedir⁶⁶. Her ne kadar klasik haklardan oluşan bir metin olsa da AİHS'teki tüm hakların devlete aynı zamanda pozitif yükümlülükler getirdiği AİHM tarafından kabul edilmektedir⁶⁷. AİHS'te devlete pozitif görev yükleyen açık bir hüküm bulunmamaktaysa da devletin pozitif yükümlülüğünün 1. maddenin yorumundan çıkarıldığı kabul görmektedir⁶⁸.

III. 1982 ANAYASASI'NDA AİLENİN KORUNMASINA İLİŞKİN HÜKÜMLER

1982 Anayasası'nda ailenin çeşitli açılardan korunmasını sağlamaya yönelik birçok hüküm bulunmaktadır. Bu hükümler Anayasa'nın farklı bölümlerinde farklı amaçlarla düzenlenmiş olup devlete ailenin korunmasına yönelik negatif ve pozitif yükümlülükler yüklemektedir. Bu başlık altında Anayasa'da ailenin korunmasına hizmet eden çeşitli maddeler ve ilgili maddeler üzerinden devletin yükümlülüğünün neler olduğu üzerinde durulacaktır.

⁶⁶ Akandji Kombe, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Pozitif Yükümlülükler*, s. 41. AİHM, 8. madde çerçevesinde pozitif yükümlülüklerin ortaya çıktığı ilk karar Marckx kararıdır. AİHM, Marckx/Belgium, B. No: 6833/74, 13 Haziran 1979; Yıldırım, "Özel Hayat, Aile Hayatı, Haberleşme ve Mesken: İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 8. Maddesinin Genişlemiş Yorumu ile Sağlanan Koruma", s. 410.

⁶⁷ Gülşen Yıldırım, "Özel Hayat, Aile Hayatı, Haberleşme ve Mesken: İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 8. Maddesinin Genişlemiş Yorumu ile Sağlanan Koruma", İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Adli Yargı, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Dergisi Yayınları, 2004, s. 391.

⁶⁸ Barış Bahçeci, "Özel Hayata Saygı Hakkı Alanında Devletin Pozitif Edim Yükümlülüğü: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile Anayasa Mahkemesi İçtihatları", Erdoğan Teziç'e Armağan, İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 518; Eltimur, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Özel Hayatın ve Aile Hayatının Korunmasında Devletin Pozitif Yükümlülükleri", s. 81-83.

A. 1982 Anayasası'nın 41. Maddesinde Düzenlenen Ailenin Korunması ve Çocuk Hakları

Aile hayatının korunması çerçevesinde birçok hukuk dalında farklı düzenlemeler bulunmakta, aile hayatının korunmasına yönelik çeşitli önlemler alınmakta ve uygulanmaktadır. Tüm bu düzenlemelerin ve dolayısıyla aile kurumunun korunmasının esas dayanağı Anayasa'nın 41. maddesidir. Anayasa'nın 41. maddesi, ailenin toplumun temeli olduğunu kabul etmekte, devlete aile hayatında huzurun sağlanması, bilhassa anne ve çocukların korunması için gereken tedbirleri alma yükümlülüğü yüklemektedir. Aile birliğinin ve aile hayatının anayasa ile koruma altına alınmasının amacı, evlilik birliğinin sağlıklı biçimde sürdürülmesinde sadece eşlerin değil, toplumun da yararının olmasından kaynaklanmaktadır. Keza toplum adı verilen oluşum, aile birliklerinden oluşmaktadır. Evlilik birliğinin belirli bir düzen içinde devamı ile toplumsal huzur ve esenlik sağlanmış olacaktır⁶⁹.

Ailenin korunmasına ilişkin düzenleme ilk olarak 1961 Anayasası'nda yapılmıştır. 1982 Anayasası, 1961 Anayasası'yla paralel olarak⁷⁰, aileyi toplumun temeli kabul ederek devlete ailenin, annenin ve çocukların korunması için tedbir alma ve her türlü örgütlenmeyi yapma görevini yüklemiştir⁷¹. Anayasanın 41. maddesiyle devlete verilen aileyi koruma ödevi, Anayasanın ikinci maddesinde düzenlenmiş olan sosyal devlet ilkesine dayanmaktadır. Sosyal devlet olmanın gereği olarak devlet, aile kurulurken hukuki şekil vermekte ve aile kurulduktan sonra da devamı için gerekli yükümlülükleri yerine getirmektedir⁷². Anayasa'nın "*Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler*" başlıklı üçüncü bölümünün ilk maddesi olan 41. madde, doktrinde aile hayatının sosyal hak boyutu olarak da adlandırılmaktadır⁷³. Bu maddeyle aile bir anayasal bir kurum olarak devlet güvencesine alınmış, Anayasa sosyal bir hak olarak Türk aile politikasının ilkelerinin dayanağını 41. maddede belirlenmiştir. 41. maddeye göre aile

⁶⁹ Özlem Usta, "Aile Hayatına Saygı ve Aile Hayatının Korunması Hakkı Bağlamında Ele Alınan Birkaç Kurum Üzerine İnceleme", SÜHFD, 30/3 (2022), s. 1563-1564.

⁷⁰ Ailenin korunması hakkı, 1961 Anayasası'nın sosyal ve iktisadi haklar ve ödevleri düzenleyen üçüncü bölümünde, 35. maddede "Aile Türk toplumunun temelidir. Devlet ve diğer kamu tüzel kişileri, ailenin, ananın ve çocuğun korunması için gerekli tedbirleri alır ve teşkilâtı kurar." şeklinde düzenlenmiştir.

⁷¹ Serkan Ayan, Evlilik Birliğinin Korunması, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Dergisi Yayını, 2004, s. 21.

⁷² Çakırbay Çimen, "Sosyal Devlet İlkesi Açısından Ailenin Korunması", s. 63-64.

⁷³ Mortaş, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Aile Hayatının Korunması", s. 413.

politikasının ilkeleri ise ailenin korunması, refah düzeyinin yükseltilmesi ve geliştirilmesi olarak belirtilmiştir⁷⁴.

Devletin bu yükümlülüklerinin yanında aileyi üçüncü kişilere karşı koruma görevi de bulunmaktadır⁷⁵. Bu da ailenin korunmasına yönelik hakların yatay boyutunu oluşturmaktadır⁷⁶. Bunun yanında devlet aile içerisinde zayıf olanı korumakla da yükümlüdür. 41. maddenin birinci fıkrasına *“ve eşler arasında eşitliğe dayanır”* ibaresi, 2001 anayasa değişikliğiyle eklenmiştir. *“Ailenin Korunması”* kenar başlığı altında 41. maddede aile ve ailenin korunmasına ilişkin düzenlemeler *“Aile Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar”* şeklinde kaleme alınmıştır⁷⁷.

Anayasa'nın 41. maddesine çocuğun korunmasına ilişkin hükümler 2010 yılında eklenmiştir. 41. maddenin 2. fıkrasında *“Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir.”* Şeklindeki hükümle çocuğun yüksek yararının korunması kavramı anne ve babayla ilişki üzerinden ifade edilmiştir. Maddenin 3. fıkrasında da *“Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır.”* şeklinde çocuğun korunmasına ilişkin devletin yükümlülüğüne dair bir düzenleme yer almıştır.

Çocuğun üstün yararı ilkesinin uluslararası hukuktaki gelişimine bakıldığında bu kavrama ilişkin en önemli belgenin 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (BMÇHS) olduğu görülmektedir⁷⁸. Söz

⁷⁴ Tuğrul Ansay, *“Çağdaş Anayasalar ve Türk Anayasalarında Aile Kavramı”*, Türkiye’de Ailenin Değişimi, Yasal Açidan İncelemeler, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği yayınları, 1984, s. 23.

⁷⁵ Nihat Bulut, *Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar*, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2009, s. 233-234.

⁷⁶ Seyithan Kaya, *“İnsan Haklarının Korunmasında Yatay Etki ve Anayasa Mahkemesinin Kavrama Bakışı”*, Anayasa Yargısı, 40/2 (2023), s. 180; Reyhan Sunay, *“İnsan Haklarının Yatay Etkisi ve Devletin Sorumluluğu”*, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 23/1 (2015), s. 13.

⁷⁷ Medeni Kanun hükümleri de Anayasa'nın 41. maddesi hükmüyle uyumlu şekilde düzenlenmiş, önceki Medeni Kanun'un aksine yeni Medeni Kanun kadın erkek eşitliğini tam olarak sağlamıştır. Turgut Akıntürk, Derya Ateş, *Aile Hukuku*, 25. Bası, İstanbul: Beta Yayınları, 2024, s. 13.

⁷⁸ Sözleşmenin çocuğun yüksek yararının gözetilmesi hakkında 3. Maddesinin metni *“1. Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir. 2. Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının, vasilerinin ya da kendisinden hukuken sorumlu olan diğer kişilerin hak ve ödevlerini de göz önünde tutarak, esenliği için gerekli bakım ve korumayı sağlamayı üstlenirler ve bu amaçla tüm uygun yasal ve idari önlemleri alırlar. 3. Taraf Devletler, çocukların bakımı veya korunmasından sorumlu kurumların; hizmet ve faaliyetlerin özellikle güvenlik, sağlık, personel sayısı ve uygunluğu ve yönetimin yeterliliği açısından, yetkili makamlarca konulan ölçülere uymalarını taahhüt*

konusu sözleşmeye aykırı eylemlerin denetim altına alınması sözleşmeyi diğer uluslararası düzenlemelerden ayırmaktadır. AYM de çocuğun üstün yararı ile ilgili kararlarında Anayasa'nın 41. maddesiyle birlikte BMÇHS'ne atıf yapmaktadır⁷⁹. İlgili sözleşmede çocuğun üstün yararı medeni, kişisel, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar alanlarında güvence altına alınmıştır. Dolayısıyla geniş çerçeveli olan bu sözleşme, AYM tarafından çocuk haklarıyla ilgili uyuşmazlıklarda çocuğun üstün yararının belirlenmesinde 41. maddeyle birlikte göz önünde bulundurulmaktadır⁸⁰.

AYM çocukların korumasını, mahkemeler, idari makamlar ve yasama organı tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün konularda gözetilmesi gereken bir ilke olarak kabul etmektedir. Mahkemenin çocuğun yüksek yararının korunması esasını gözeterek çocukla ilgili verdiği başlıca kararlar; velayet ve kişisel ilişki, çocuğun adı ve soyadı, çocukla ilgili koruma kararları ve koruyucu aile tedbirleri, ceza infaz kurumlarında bulunan çocukların hakları konularından oluşmaktadır⁸¹. AYM bu konulardaki başvuruları Anayasa'nın 41. maddesine uygunluk açısından incelemektedir. Örneğin, AYM 9/6/1932 tarihli ve 2004 sayılı İcra İflas Kanunu'nun mülga 25/a maddesinin somut norm denetimiyle önüne geldiği bir başvuruda anayasaya aykırılığı ileri sürülen hükmü Anayasa'nın 41. maddesi bağlamında incelemiştir. Mahkeme, ilgili hükmün çocuğun anne ve babasıyla kişisel ilişki kurma ve sürdürme hakkını koruduğu, maddenin çocukla şahsi münasebetlerin düzenlenmesine dair ilam hükmünün yerine getirilmesi amacına hizmet ettiğini belirterek Anayasa'nın 41. maddesine aykırı olmadığına karar vermiştir⁸².

Sonuç olarak, Anayasa'nın 41. maddesi ailenin korunması açısından iki önemli hususu vurgulamaktadır. Bunlardan ilki ailenin huzur ve refahının korunması için devlete gerekli tedbirleri alma görevinin yüklenmesidir. Diğeri ise eşler arası eşitliğin anayasal güvenceye kavuşturulmasıdır. Ailenin içinde özellikle anne ve çocuğun korunmasının gerekliliği işaret edilmiştir⁸³.

ederler." şeklindedir. Görüldüğü üzere çocuğun üstün yararı kavramı sözleşmede çocuğun yüksek yararı şeklinde geçmekte olup, çalışmada bu kavramlar eş anlamda kullanılmıştır.

⁷⁹ AYM, Selim Adıyaman, B. No: 2013/8846, 9/3/2016.

⁸⁰ Zeynep Hazar, "İnsan Hakları Çatışmalarının Çözümlemesinde Çocuğun Üstün Yararı İlkesinin İşlevi: Türk Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Bir Değerlendirme", Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 26/2, 2022, s. 649-651.

⁸¹ Arslan Öncü, *Özel Yaşama ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı*, s. 108; Kozan ve Gedik, *Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı Rehberi*, s. 111.

⁸² Kozan ve Gedik, *Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı Rehberi*, s. 112-113; AYM, 27.3.2014, E. 2013/102, K. 2014/57.

⁸³ Badur, "Ailenin Korunması Alanındaki Son Gelişmeler", s. 63-64.

B. Aile Hayatının Gizliliği ve Ailenin Korunması

Aile hayatına saygı hakkı Anayasa'nın 20. maddesinde düzenlenmiştir. 20. maddenin birinci fıkrasına göre, “Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz”. Bu ilke devlete, ailenin mahremiyetine karşı dışarıdan gelecek baskılara karşı aileyi koruma görevini yüklemiştir. Anayasa bu maddeyle devletin, ailenin özel hayatına zarar veren veya onları olumsuz bir şekilde etkileyici sonuçlar doğuran tedbirler almasını yasaklamaktadır. Devlet bu konuda olumsuz tedbirler alırsa ya da bu yöndeki ihlalleri önlemese bu durum, Anayasanın 20. maddesinin birinci fıkrası uyarınca aile hayatına müdahale sayılır⁸⁴. Benzer şekilde kişilerin de aile hayatına saygı duyulmasını talep etme hakları vardır. Aile hayatının gizliliği devletin yetkili organları, medya ya da kişiler tarafından ihlal edildiğinde aile üyelerinin bu saldırının önlenmesini isteyebilme hakları vardır. Bu hak gerek hukuki gerekse de cezai yaptırımlarla güvence altına alınmıştır⁸⁵.

Anayasa'nın 20. ve 41. maddeleri bağlamında devletin hem negatif hem de pozitif yükümlülüklerinin olduğu aile hayatına saygı hakkı bakımından, kamusal makamlarca birey menfaatleri ile toplum menfaatleri ve çocuk ile ebeveyn menfaatleri arasında adil bir denge kurulmasına özen gösterilmesi ve AYM tarafından da bu hassas dengenin gözetilmesi gerekmektedir⁸⁶. AYM aile hayatına saygı hakkı kapsamında değerlendirme yaparken Anayasa'nın 41. maddesini destek ölçü norm olarak kullanmaktadır⁸⁷.

Anayasa Mahkemesi bu doğrultuda ve AİHM içtihatlarıyla da paralel olarak⁸⁸ oldukça geniş bir alanı 20. madde kapsamına almaktadır. Mahkeme, boşanma sonrasında velayet hakkı sahibi ebeveyn tarafından ortak çocuğun isminin veya soy isminin değiştirilmesine yönelik uyuşmazlıkları⁸⁹, aile konutuna ilişkin uyuşmazlıkları⁹⁰, soy bağının reddi ve kişisel ilişki

⁸⁴ Çakırbay Çimen, “Sosyal Devlet İlkesi Açısından Ailenin Korunması”, s. 73; Usta, “Aile Hayatına Saygı ve Aile Hayatının Korunması Hakkı Bağlamında Ele Alınan Birkaç Kurum Üzerine İnceleme”, s. 1563-1564.

⁸⁵ Mortaş, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Aile Hayatının Korunması”, s. 408; Ersan Şen, *Devlet ve Kitle İletişim Araçları Karşısında Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması*, İstanbul: Kazancı Yayınları, 1996, s. 226.

⁸⁶ Kozan ve Gedik, *Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı Rehberi*, s. 110.

⁸⁷ Kozan ve Gedik, *Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı Rehberi*, s. 16.

⁸⁸ Akandji; Jean, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Pozitif Yükümlülükler*, s. 37-48.

⁸⁹ AYM, Nurcan Yolcu, B. No: 2013/9880, 11/11/2015; AYM, S.E., B. No: 2017/40178, 26/2/2020; AYM, Meliha Siviş, B. No: 2015/18910, 9/1/2019.

⁹⁰ AYM, Melahat Karkin, B. No: 2014/17751, 13/10/2016, AYM, Emine Göksel, B. No: 2016/10454, 12/12/2019.

kurulmasına ilişkin uyuşmazlıkları⁹¹, cinsiyet⁹², doğum kaydı gibi kimlik bilgileri ve aile bağlarıyla ilgili bilgiler ile bunlarda değişiklik ve düzeltme yapılmasını isteme hakkının yanı sıra isim ve soyadı hakkına ilişkin başvuruları⁹³, evlilik dışı doğan çocuğun baba tarafından tanınmasını⁹⁴, anne veya baba tarafından gerçekleştirilen uluslararası çocuk kaçırma olayları⁹⁵, aile hayatı olup hakkında sınır dışı edilmesine karar verilen yabancılara ilişkin başvuruları⁹⁶ ve ceza infaz kurumunun hükümlü ve tutukluların aile hayatına müdahale edebilecek uygulamalarına yönelik şikâyetleri⁹⁷ de bu kapsamda ele almaktadır⁹⁸. Belirtmek gerekir ki mahkemenin dinamik yorum ilkesi bağlamında bu alan sınırlı olmayıp kapsamı genişleyebilmektedir⁹⁹.

Bütün bunların yanında, aile hayatından bahsedilebilmek için öncelikle korunması ve hatta teşvik edilmesi gereken hususlardan birisi evlenme hakkıdır. Anayasa’da açıkça düzenlenmemiş olmasına karşın doktrinde Anayasa 41. maddenin gerekçesinde yer alan “*Ailenin korunması fikrinin, her şeyden önce Medenî Kanun anlamında evliliklerin kurulmasını yaygınlaştırmak ve kolaylaştırmak olduğu şüphesizdir.*” şeklindeki ifadede yola çıkılarak 41. maddenin evlenme hakkını da kapsadığı yorumu yapılmaktadır¹⁰⁰. Bununla birlikte evlenme hakkı, AYM içtihatlarıyla Anayasa’nın 20. ve 41. maddeleri kapsamında korunmaktadır. İdari ve yargı mercilerinin evlenme hakkını ihlal eden eylemlerine karşı AYM, Anayasa’nın 20. ve 41. maddeleri doğrultusunda ihlal kararı verebilmektedir. Ancak AYM evlenme hakkını özel hayata saygı hakkını düzenleyen 20. madde kapsamında değerlendirmektedir.

⁹¹ AYM, Dalga Eda Yıldırım ve Özgün Yıldırım, B. No: 2014/5974, 26/12/2017.

⁹² AYM, M.K., B. No: 2015/13077, 12/6/2018.

⁹³ AYM, Hacı Ahmet Eskikanbur, B. No: 2015/2944, 9/1/2019.

⁹⁴ AYM, Ali Ekber Alavi, B. No: 2018/28806, 14/9/2022.

⁹⁵ AYM, Dilek Tsakırdıs, B. No: 2018/35068, 9/6/2020.

⁹⁶ AYM, Peri Kırık, 2015/19795, 9/1/2019, AYM, A.A.A., B. No: 2018/36516, 15/3/2022, AYM, Demet Hussien Najem, B. No: 2019/438, 27/7/2022; AYM, Nargiza Gulamova, B. No: 2020/33373, 30/3/2023.

⁹⁷ AYM, Beşir Doğan, B. No: 2013/2335, 15/12/2015; AYM, Ahmet Çilgin, B. No: 2014/18849, 11/1/2017.

⁹⁸ Kozan ve Gedik, *Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı Rehberi*, s. 107-133.

⁹⁹ Kozan ve Gedik, *Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı Rehberi*, s. 21. Aile hukuku bakımından çocukla ilgili hükümlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Hatemi, *Aile Hukuku*, 10. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2023, s. 142-194.

¹⁰⁰ Coşkun Özbudak, “*Anayasa Mahkemesi: “Resmî Nikâh Olmaksızın Dini Nikâh Caizdir”*”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 121 (2015), s. 100-102. Evlenme ve aile kurma hakkına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Ulaş Karan, ed. Sibel İnceoğlu, “*Evlenme ve Aile Kurma Hakkı*”, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme, 3. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım, 2013, s. 425-438.

Evlenme hakkı önceki bölümlerde belirtildiği gibi AİHS'te açıkça düzenlenmiştir. AİHM tarafından da özellikle uzun süren boşanma davalarının muhtemel evliliklerin önüne geçerek evlenme hakkının özünü zedelediği ortaya konulmaktadır. Fakat bununla beraber AİHM tarafından uzun süren boşanma davaları hakkında evlenme hakkından değil çoğunlukla adil yargılanma hakkından ihlal kararı verilmektedir¹⁰¹.

C. Eşitlik İlkesi Aracılığıyla Ailenin Korunması

Anayasa'nın 10. maddesinde düzenlenen eşitlik ilkesi, eşit işlem görmeyi, ayırım gözetilmemesini isteme hakkı doğurur ve hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmamasını emreder¹⁰². Anayasa başta olmak üzere hukukun bütün alanlarında geçerli olan eşitlik ilkesi, evliliklerde karı ve kocaya eşit davranılmasını da içine alır. Dolayısıyla anayasal bir ilke olarak eşitlik ilkesi, kadın ve erkeğin farklı cinsiyetlere mensup olmalarından ötürü diğerine nazaran ayrıcalıklara sahip olamayacaklarını belirterek ailenin korunmasına hizmet etmektedir. Nitekim Anayasa'nın 41. maddesinde de ailenin eşler arasında eşitliğe dayandığı açıkça hükme alınmıştır¹⁰³.

Anayasa'nın 10. maddesinde aynı zamanda hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamayacağı, devlet organları ve idare makamlarının bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorunda olduğu belirterek aileye bir bütün olarak eşitlik ilkesi kapsamında koruma sağlamaktadır. Eşitlik ilkesi Anayasa'da güvence altına alınan hak ve özgürlüklerden yararlanılırken haklı bir neden olmaksızın aynı veya benzer durumda bulunan kişilere farklı muamelede bulunulmasını yasaklamaktadır. Meşru bir amaca dayanmayan muameleler Anayasa'nın 10. maddesinin amaçları bağlamında ayrımcılık yasağına aykırı kabul edilmektedir. Örneğin, aynı iş yerinde çalışan kadınlardan bazılarını kreş olanağı sağlanırken bazılarını sağlanmaması bu imkânın aile hayatına saygı

¹⁰¹ Evlenme hakkıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ufuk Ramazan Çakmak, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Evlenme Hakkı", SÜHFD, 25/2 (2017), s. 163-184; Tekdoğan Bahçivancı, "Evlilik Dışı Birlikte Yaşam Modellerine Uygulanacak Hukuk", s. 623-684; Usta, "Aile Hayatına Saygı ve Aile Hayatının Korunması Hakkı Bağlamında Ele Alınan Birkaç Kurum Üzerine İnceleme", s. 1571-1575. İlgili karar için bkz. AİHM, Bacuzzi v. Italie, B. No: 43817/04, 24 Mayıs 2011.

¹⁰² 1982 Anayasası'nda eşitlik ilkesi 10. maddede "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz. Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar." şeklinde düzenlenmiştir.

¹⁰³ Çakırbay Çimen, "Sosyal Devlet İlkesi Açısından Ailenin Korunması", s. 69-70.

hakkıyla bağlantılı olarak ayrımcılık yasağının incelendiği başvuruda, devletin ayrımcılık yasağının özel kişiler tarafından ihlal edilmesini önleme pozitif yükümlülüğü de bulunduğu karar verilmiştir. Somut olayda durumları benzer olan kadın işçiler arasında kreş olanağından yararlanma bakımından meşru bir amaca dayanmaksızın farklılık oluşturulduğu ve ayrımcılık yasağının ihlal edildiği hükme bağlanmıştır¹⁰⁴.

Bunların yanında eşitlik ilkesinin mutlak olarak uygulanan bir ilke olmadığını belirtmek gerekir¹⁰⁵. Anayasa Mahkemesi, 10. ve 41. maddeyi bir arada değerlendirdiği bir kararında yasa önünde eşitliğin herkesin her yönden aynı kurallara bağlı olacağı anlamına gelmeyeceğini, Anayasa'nın amaçladığı eşitliğin eylemli değil hukuksal eşitlik olduğunu, durum ve konumlarındaki farklılık ve özelliklerin kimi kişiler veya topluluklar için değişik kural ve uygulamaları gerekli kılabileceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda AYM söz konusu maddelerle ilgili bir başvuruda verdiği bir örnekte, evlilik birliğinin devamı ile evlilik birliğinin sona ermesi ve evlilik dışı çocuk sahibi olunması hallerinde, velayet hakkının kullanılması konusunda farklı düzenlemeler öngörülmesinde, bu hakka sahip olan velilerin aynı hukuksal konumda bulunmadıklarından bunun eşitlik ilkesine aykırı olmadığını belirtmiştir¹⁰⁶. Bunun yanında AYM evlilik içi veya evlilik dışı doğmuş olmanın çocukların hukuksal statüsünde bir farklılığa yol açmasını eşitlik ilkesine aykırı bulmuştur¹⁰⁷.

D. İnkılap Kanunlarının Korunması Aracılığıyla Ailenin Korunması

Anayasa'nın "İnkılap kanunlarının korunması" başlıklı 174. maddesinde anayasanın hiçbir hükmünün inkılap kanunlarının anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılamayacağı ve yorumlanamayacağı şeklinde belirtilmiştir. Dolayısıyla 174. maddesinin birinci fıkrasının 4. bendinde, evlenme akdinin evlendirme memuru önünde yapılacağına dair medeni nikâh esasının da Anayasa'ya aykırılığı ileri sürülemeyecektir. Medeni nikâh, 174. maddede Anayasa'ya aykırılığı ileri sürülemeyecek maddeler arasında "4. 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenisiyle kabul edilen, evlenme akdinin evlendirme memuru önünde yapılacağına dair medeni nikâh esası ile aynı kanunun 110 uncu maddesi hükmü" şeklinde yer almıştır. Evlenme sözleşmesinin resmi

¹⁰⁴ AYM, Burcu Reis, B. No: 2016/5824, 28/12/2021; Kozan ve Gedik, *Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı Rehberi*, s. 123-124.

¹⁰⁵ Merih Öden, *Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi*, Ankara: Yetkin Yayıncılık, 2003, s. 168.

¹⁰⁶ AYM, 13.11.2008, E. 2005/60, K. 2008/162; Çakırbay Çimen, "Sosyal Devlet İlkesi Açısından Ailenin Korunması", s. 70.

¹⁰⁷ AYM, 2.7.2009, E. 2005/114, K. 2009/105; Mortaş, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Aile Hayatının Korunması", s. 131.

evlendirme memuru önünde yapılacağına dair medeni nikah esası ve “Aile cüzdanı gösterilmeden evlenmenin dini töreni yapılamaz” düzenlemesini içeren 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nun 143/2. maddesinin Anayasaya aykırılığının ileri sürülememesi, anayasa koyucunun evliliklerin medeni nikahlı yapılması ve ailelerin hukuken kayıt altına alınıp ilgili kanunlar uyarınca korunması yönündeki istek ve iradesinin işaretidir¹⁰⁸. Evlendirme memuru önünde gerçekleştirilmeyen evlenmeler yok hükmündedir¹⁰⁹. Nikahın resmi şekilde yapılmamasına bağlanan sonuç, bir hukuki işleme bağlanacak en ağır yaptırım olup o işlemin hukuk alanında hiç var olmadığı anlamına gelmektedir¹¹⁰. Bu durum resmi nikaha verilen önemi göstermektedir.

Anayasanın 174. maddesinden Türk toplumunun temelini resmi nikâhlı evlilikler sonucunda kurulan modern ailelere dayandığı çıkarılmaktadır. Ayrıca madde metninde geçen Anayasa’nın hiçbir hükmünün Türkiye Cumhuriyeti’nin laiklik niteliğini koruma amacını güden inkılap kanunlarına aykırı olamayacağının ifade edilmesi resmi nikahla laiklik ilkesinin korunmasının hedeflendiğini göstermektedir¹¹¹. Anayasa’nın 2. maddesinde cumhuriyetin nitelikleri arasında sayılan laiklik ilkesi ile birlikte düşünüldüğü zaman, 174. maddenin amacının aile hayatının laik karakterini korumak ve aileyi dinin otoritesinden çıkarmak olduğu görülmektedir¹¹². Ayrıca Anayasa’nın öncelikle medeni nikâhla yapılan evlilikleri koruduğunu ve bunun yaygınlaşmasını amaçladığı Anayasa’nın 41. maddesinin gerekçesinde yer alan “Ailenin korunması fikrinin, her şeyden önce Medenî Kanun anlamında evliliklerin kurulmasını yaygınlaştırmak ve kolaylaştırmak olduğu şüphesizdir. Çünkü medenî olmadan bir aileden bahsedilemez.” şeklindeki ifadelerden çıkarılmaktadır.

Sonuç olarak Anayasa’nın 174. maddesi, 41. ve 2. maddelerle beraber bütünsel olarak yorumlandığında medeni nikâha dayanan evliliklerin Türk aile yapısının temelini oluşturduğu söylenebilir. Keza Medeni Kanun laik bir temele dayanmaktadır¹¹³. Medeni Kanun’da aileye ilişkin velayet, miras,

¹⁰⁸ Mortaş, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Aile Hayatının Korunması”, s. 98.

¹⁰⁹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Metin İkizler, *Evlenmenin Hükümsüzlüğü*, Ankara: Seçkin Yayınları, 2018, s. 115.

¹¹⁰ Evlenme konusundaki yokluk yaptırımıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İkizler, *Evlenmenin Hükümsüzlüğü*, s. 27-29.

¹¹¹ 174 maddenin ilk fıkrası “Anayasanın hiçbir hükmü, Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyetinin laiklik niteliğini koruma amacını güden, aşağıda gösterilen inkılap kanunlarının, Anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin, Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılamaz ve yorumlanamaz.” şeklinde düzenlenmiştir.

¹¹² Çakırbay Çimen, “Sosyal Devlet İlkesi Açısından Ailenin Korunması”, s. 75.

¹¹³ Ahmet M. Kılıçoğlu, *Aile Hukuku*, 7. Baskı, Ankara: Turhan Kitapevi, 2024, s. 3.

konut gibi konuların da resmi nikâhla doğrudan bağlantılı olduğunu görüyoruz¹¹⁴. Bütün bu hükümler toplumun temelini oluşturan aile kurumunun dini değil; resmi, hukuki ve laik bir temele dayandığını göstermektedir.

E. İfade Özgürlüğünün Sınırlandırma Sebebi Olarak Aile Hayatı

Anayasa'nın "Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti" başlıklı 26/2. maddesinde aile hayatı "özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir." şeklinde düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünün bir sınırı olarak kabul edilmiştir. Bu maddede aile hayatının korunması düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlandırma sebebi olarak düzenlenmiştir. Buna göre rıza alınmadan aile hayatı kapsamındaki bilgilerin kamuoyuyla paylaşılması düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünün bir yansıması olan basın özgürlüğü kapsamında değerlendirilemez¹¹⁵.

Bireyin şeref ve itibarının korunması hakkı, Anayasa madde 17'de güvence altına alınan manevi varlık kapsamında olmakla birlikte devletin bu konuda hem negatif yükümlülükleri hem de üçüncü kişilerden kaynaklanan saldırılar karşısında önleme ve koruma şeklinde pozitif yükümlülüğü bulunmaktadır. Anayasa 17. madde kapsamındaki manevi varlığın korunması hakkının, şeref ve itibarın korunması bakımından uygulanabilir olması için AYM kişinin itibarına yönelik saldırının belirli bir ağırlık düzeyine ulaşması ve kişinin manevi varlığının korunması ve geliştirilmesi hakkından şahsen yararlanmasına zarar verici nitelikte olmasını aramaktadır¹¹⁶.

İfade özgürlüğünü düzenleyen Anayasa'nın 26/2. maddesinde ifade özgürlüğünün kısıtlanması sebebi olarak "başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının korunması" öngörülmüştür. Böylelikle aile hayatının

¹¹⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de medeni nikahlı çiftler arasında ilişkiyi direkt aile kavramı içerisinde sokmaktadır. Çiftler arasında medeni nikah olduğu takdirde, aile kavramı için aradığı birlikte yaşama gibi diğer şartların varlığını aramamaktadır. Gülay Arslan Öncü, ed. Sibel İnceoğlu, "Özel Yaşama ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı", İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme, 3. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2013, s. 317; Özbudak, "Anayasa Mahkemesi: "Resmi Nikâh Olmaksızın Dini Nikâh Caizdir", s. 94-95.

¹¹⁵ Mortaş, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Aile Hayatının Korunması", s. 409; Şen, Devlet ve Kitle İletişim Araçları Karşısında Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması, s. 225-227.

¹¹⁶ Arslan Öncü, Özel Yaşama ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı, s. 94. Konuyla ilgili bir karar için bkz. AYM, Nilgün Halloran, B. No: 2012/1184, 16/7/2014.

şeref ve itibarının korunmasında devlete hem negatif hem de pozitif yükümlülük yüklenmiştir¹¹⁷.

Aynı şekilde AİHS 8. maddesi kapsamındaki şeref ve itibarın korunması hakkı, ifade özgürlüğünü düzenleyen AİHS 10. maddedeki sınırlama ölçütlerinden biri olan “başkalarının şöhret ve haklarının korunması” kapsamında AİHM incelemesine konu olmaktadır. 8. madde kapsamındaki şeref ve itibarın korunması hakkı uygulamada ifade özgürlüğü ile sık sık çatışmaktadır¹¹⁸.

F. Sağlıklı Bir Çevrede Yaşama ve Konut Hakkı

1982 Anayasası'nda ailenin korunması ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakları birbirini tamamlayan sosyal haklar olarak düzenlenmiştir. Zira Anayasa'nın 41. maddesi, sağlık hizmetleri ve çevrenin korunmasını düzenleyen 56. ve konut hakkını düzenleyen 57. maddelerle birlikte değerlendirildiğinde, ailenin sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı, yalnız bireysel bir hak değil, aynı zamanda toplumsal refahın sürdürülebilmesi için anayasal bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda devletin konut ve çevre politikalarını aile kavramını da göz önünde bulundurarak sosyal devlet ilkesiyle uyumlu şekilde geliştirmesi gerekmektedir. Uluslararası sözleşmelerde ise konut hakkı, ailenin sağlık ve refah sağlayacak bazı haklarla birlikte asgari yaşam düzeyi kapsamında değerlendirilmektedir¹¹⁹.

¹¹⁷ Arslan Öncü, *Özel Yaşama ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı*, s. 94.

¹¹⁸ Arslan Öncü, *Özel Yaşama ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı*, s. 93.

¹¹⁹ 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 25/1. fıkrasında “bireylerin, kendileri ve ailelerinin yiyeceği, giyeceği, meskeni, tıbbi bakım ve gerekli sosyal hizmetlerin de içerisinde bulunduğu sağlık ve refah sunacak uygun yaşam düzeyine hakkının bulunduğunu” ifade edilmektedir. 1966 tarihli Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 11. maddesinin birinci fıkrasına göre “Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin, yeterli beslenme, giyim ve konut da dahil olmak üzere, kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma ve yaşam koşullarını sürekli geliştirme hakkına sahip olduğunu kabul ederler. Taraf Devletler bu hususta hür rızaya dayalı uluslararası işbirliğinin temel önemini kabul ederek, bu hakkın gerçekleşmesini güvence altına almak için uygun tedbirler alacaklardır.” şeklinde konut hakkı güvence altına alınmıştır. 1961'de Torino'da imzaya açılarak 1965 uygulama konulan Avrupa Sosyal Şartı'nın 31. maddesinde, konut hakkı “Konut hakkı Akıttı Taraf, konut hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla; 1-yeterli standartlara sahip bir konut edinilmesini teşvik etmeye; 2-evsizliği, zamanla ortadan kaldırma amacıyla, önlemeye ve azaltmaya; 3- ev fiyatlarını, yeterli kaynaklara sahip olmayanlar için uygun hale getirmeye yönelik önlemler almayı; taahhüt ederler” şeklinde düzenlenmiştir. 1992 yılında Avrupa Konseyi tarafından düzenlenen Avrupa Kentsel Şartı'nda yaşanabilir konuta ilişkin temel ilkelere yer verilmiştir. konut problemlerinin önemi hakkında düzenlemeler öngörülmüştür. 2008'de Avrupa Kentsel Şartı'nda değişiklik yapılarak yeni bir metin ortaya konulmuştur. Bu metinde de konut problemlerinin önemi hakkında düzenlemeler öngörülmüştür. Bayram Doğan, “Anayasa Hukuku Açısından Konut Hakkı” Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 31/3 (2023), s. 1326.

Konut, AYM tarafından evlilik kurumunun ve aile hayatının bir arada sürmesini sağlayan ve aileyi bir çatı altında toplayan en önemli unsurlardan biri olarak tanımlanmaktadır¹²⁰. Bunun yanında 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu da aile konutunu özel olarak korumaktadır¹²¹. Her şeyden önce konut, aile konutu olmaya fiziksel olarak elverişli olmalıdır¹²². Ardından aile konutu Medeni Kanun tarafından çeşitli hukuki durumlara karşı da korunmaktadır. Eğer aile konutu eşlerden biri tarafından kira ile sağlanmışsa, sözleşmenin tarafı olmayan eş, kiralayana yapacağı bildirimle kira sözleşmesinin tarafı haline gelir. Buna göre eşlerden birisi aile konutu ile ilgili kira sözleşmesini diğer eşin açık rızası olmadıkça feshedemez, aile konutunu devredemez ya da aile konutu üzerindeki hakları sınırlayamaz. Öyle ki kiralanmış taşınmaz bir aile konutu olarak kiralanacaksa, tahliye taahhüdünde her iki eşin birlikte imzası aranmaktadır¹²³. Bunun yanında konut taraflardan birisinin mülkiyetindeyse, aile konutunun maliki olmayan eş, tapu kütüğüne konutla ilgili gerekli şerhin verilmesini talep edebilir. Böylece aile konutu üzerinde yapılacak bazı işlemlerde eşin rızası gerekir¹²⁴.

Anayasa Mahkemesi, aile konutuna ilişkin uyuşmazlıkları Anayasa'nın 41. maddesi çerçevesinde değerlendirmektedir. Mahkeme bir kararında bunu şu şekilde ifade etmiştir:

"Anayasa'nın 20. ve 41. maddelerinin aile konutuyla ilgili olarak devlete yüklediği pozitif yükümlülüklerin mülkiyet hakkından bağımsız olduğunun altı çizilmelidir. Dolayısıyla aile konutundan kaynaklanan anayasal güvencelerin ihlalinin tespiti, durdurulması ve giderilmesi amacıyla oluşturulacak mekanizmalara başvuru imkânının sadece konuta malik olan eş tarafından değil bazı durumlarda malik olmayan eş tarafından da kullanılabilmesi gerekir. Aile konutunun maliki

¹²⁰ AYM, Melahat Karkin, B. No: 2014/17751, 13/10/2016, § 52.

¹²¹ Kanunun birçok yerinde aile konutuna yer vermekle birlikte aile konutuna ilişkin en geniş düzenleme 194. maddede yer almaktadır: "Eşlerden biri, diğer eşin açık rızası bulunmadıkça, aile konutu ile ilgili kira sözleşmesini feshedemez, aile konutunu devredemez veya aile konutu üzerindeki hakları sınırlayamaz. Rızayı sağlayamayan veya haklı bir sebep olmadan kendisine rıza verilmeyen eş, hâkimin müdahalesini isteyebilir. Aile konutu olarak özgülenen taşınmaz malın maliki olmayan eş, tapu kütüğüne konutla ilgili gerekli şerhin verilmesini tapu müdürlüğünden isteyebilir. 15 Aile konutu eşlerden biri tarafından kira ile sağlanmışsa, sözleşmenin tarafı olmayan eş, kiralayana yapacağı bildirimle sözleşmenin tarafı haline gelir ve bildirimde bulunan eş diğeri ile müteselsilen sorumlu olur."

¹²² Mehmet Erdem, Başak Aslı Makaracı, *Aile Hukuku*, 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2024, s. 226; Bilge Öztan, *Aile Hukuku*, 6. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2015, s. 299.

¹²³ Mehmet Akçaal, "Yargıtay Uygulaması Işığında Yazılı Tahliye Taahhüdü ve Çözüm Önerileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12/2 (2022), s. 957.

¹²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Rumeysa Çevik, "Aile Konutu Şerhinin Hukuki Sonuçları", *İMHFD*, 10/1 (2025), s. 425-451.

*olmayan eşin koruyucu yetkileri kullanmasının engellenmesi devletin pozitif yükümlülüklerinin ihlali sonucunu doğurabilir.*¹²⁵

Bu bağlamda, AYM tarafından 1982 Anayasası'nın 56. ve 57. maddelerinde düzenlenen çevre ve konut hakkının da aile yaşamının korunmasıyla bütünleşik biçimde yorumlanması gerektiği savunulabilir. Hali hazırda AYM de kararlarında aile yaşamının, çevresel koşullar ve barınma hakkı ile doğrudan bağlantılı olduğu vurgulanmaktadır¹²⁶. Kanaatimizce bu maddelerin Anayasa'nın 41. maddesi 2. ve 5. maddeleriyle birlikte yorumlandığında ailenin sağlıklı bir çevrede bulunan bir konut içerisinde yaşamasının devletin pozitif yükümlülükleri arasında olduğu söylenebilir¹²⁷. Dolayısıyla konut hakkının da ailenin korunmasına ilişkin anayasal hükümlerden birisi olduğu açıktır.

Konut hakkı ailenin korunması bağlamında, ülkemizde 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen depremde birçok ailenin konutlarının yıkılması sonrasında tartışmalara konu olmuştur. Anayasa'da sosyal ve ekonomik haklar içerisine düzenlenerek devlete pozitif yükümlülükler yükleyen konut hakkı anayasal bir haktır. Bu sebeple deprem sonrası oluşan konut ihtiyacının anayasal bir zorunluluk olarak giderilmesi gerekmektedir¹²⁸. Ailenin hayatının bir arada sürmesini sağlayan ve aileyi bir çatı altında toplayan konut ihtiyacının sağlanması ailenin korunması hakkı bakımından oldukça önemlidir.

Konuya AİHM'in yaklaşımına göre bakılacak olursa, AİHM'in içtihatlarından görüldüğü üzere Sözleşmesi'nin 8. maddesinde güvence altına alınan özel hayatın ve aile hayatının korunması hakkı öncelikle konut dokunulmazlığını sağlayarak devlete negatif yükümlülükler yüklemektedir. Ardından devletlere bireylerin içerisinde yaşayabileceği veya ikamet edebileceği bir konut sağlama şeklinde pozitif bir yükümlülük de getirmektedir. Bunun yanında özel hayatın ve aile hayatının korunması kapsamında konut, çevresel etkilerle de doğrudan ilişkilendirilmiştir. AİHM, Lopez Ostra v. Spain kararında çevre kirliliğinin aile hayatını ve konut

¹²⁵ AYM, Emine Göksel, B. No: 2016/10454, 12/12/2019, § 43.

¹²⁶ Kozan ve Gedik, *Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı Rehberi*, s. 137. AYM'nin aile konutun önemine ilişkin açıklamaları için bkz. AYM, Melahat Karkin [GK], B. No: 2014/17751, 13/10/2016.

¹²⁷ Nitekim Anayasa Mahkemesi bir kararında çevresel etki kapsamında aile hayatına saygı hakkıyla konut hakkını bir arada değerlendirmiştir. AYM, Ahmet Bilgin ve diğerleri, B. No: 2015/11709, 12/12/2018. Doğan, "Anayasa Hukuku Açısından Konut Hakkı", s. 1329, 1332.

¹²⁸ Doğan, "Anayasa Hukuku Açısından Konut Hakkı", s. 1345.

hakkını ihlal edebileceğini kabul etmiştir¹²⁹. Karara konu olayda başvuru evinden birkaç metre uzaklıkta bulunan bir atık arıtma tesisinin neden olduğu rahatsızlık konusunda belediye yetkililerinin duyarsızlığından şikayetçi olmuş, AİHS'in 8. maddesine dayanarak, konuta saygı hakkının ihlal edildiğini ve bu nedenle özel ve aile hayatının imkânsız hale geldiğini ileri sürmüştür. AİHM, şiddetli çevre kirliliğinin bireylerin refahını, onların evlerinden keyif almalarını, özel ve aile yaşamlarını olumsuz yönde etkileyebileceğini ifade ederek devletin kasabanın çıkarı ile başvuranın evine, özel ve aile hayatına saygı hakkının etkili bir şekilde kullanılması arasında adil bir denge kurmayı başaramadığını belirtmiştir¹³⁰. AİHM'in çevreye ilişkin tutumu bir kenara bırakılacak olursa konut hakkına ilişkin kararlarında bu hakkı pozitif yükümlülükler kapsamında almaktan kaçındığı görülmektedir. Mahkeme sadece çok istisnai durumlarda konut hakkını pozitif yükümlülükler kapsamında değerlendirmektedir¹³¹.

Sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı, Anayasa'nın kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığını düzenleyen 17. maddesi, özel hayatın gizliliğini düzenleyen 20. maddesi ve konut dokunulmazlığını düzenleyen 21. maddesi ile bağlantılı olarak bireysel başvuru yoluyla korunmaktadır¹³². Kanaatimizce ailenin korunmasını ilgilendiren durumlarda, çevre ve konut hakları her ne kadar AİHM tarafından AİHS'in 8. maddesi kapsamında korunuyor olsa da iç hukukumuz bakımından Anayasa'nın içeriğinin bu konuda daha geniş olması sebebiyle bu tür uyumsuzluklarda özellikle yukarıda belirtilen maddelere gitmeye gerek bulunmamaktadır. Bireysel başvurular açısından olmasa da¹³³ norm denetimi ve ilgili diğer yargılamalarda konuya daha farklı yaklaşılabilir. Anayasa'nın 56. ve 57. maddeleri de bu yönde yorumlanarak ailenin korunması hususunda bu maddelere başvurulabilir. Bu durumda özellikle devletin pozitif yükümlülükleri üzerindeki vurgu da arttırılmış olacaktır.

SONUÇ

Aile, hem toplumsal yapının devamlılığı hem de bireyin maddi ve manevi varlığını geliştirebilmesi açısından anayasal düzeyde özel bir

¹²⁹ Eltimur, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Özel Hayatın ve Aile Hayatının Korunmasında Devletin Pozitif Yükümlülükleri", s. 353; AİHM, Lopez Ostra/İspanya, B. No: 16798/90, 9 Aralık 1994.

¹³⁰ Eltimur, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Özel Hayatın ve Aile Hayatının Korunmasında Devletin Pozitif Yükümlülükleri", s. 353.

¹³¹ Serkan Yolcu, *Anayasa Yargısında Sosyal Hakların Korunması*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018, s. 375.

¹³² Kozan ve Gedik, *Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı Rehberi*, s. 59.

¹³³ Kozan ve Gedik, *Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı Rehberi*, s. 40.

korumayı gerekli kılan temel bir kurumdur. 1982 Anayasası, aileyi Türk toplumunun temeli olarak kabul etmiş; başta 41. madde olmak üzere farklı maddelerde aile hayatının korunmasına yönelik doğrudan ve dolaylı düzenlemelere yer vererek devlete bu alanda çeşitli yükümlülükler yüklemiştir. Bu yükümlülükler, yalnızca devletin aile hayatına müdahaleden kaçınmasını gerektiren negatif yükümlülüklerle sınırlı olmayıp, aynı zamanda aile kurumunun korunması, güçlendirilmesi ve aile bireylerinin refahının sağlanmasına yönelik pozitif yükümlülükleri de kapsamaktadır.

Çalışmada ortaya konulduğu üzere, AYM ve AİHM içtihatlarında aile kavramı statik bir yapı olarak değil, toplumsal değişimlere ve somut olayın özelliklerine göre dinamik biçimde yorumlanan bir kavram olarak ele alınmaktadır. Ancak Anayasa'nın 41. maddesinde belirtilen haliyle anne baba ve çocuklardan oluşan aile, çalışmada bir bütün olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda ailenin korunması hakkı üzerinde durulmuştur. Toplumun en küçük ve temel birimi olan ailenin korunması bakımından devletin negatif ve pozitif yükümlülükleri arasında kesin bir ayrım yapmak günümüz insan hakları anlayışı çerçevesinde giderek güçleşmektedir. Nitekim hem AYM hem de AİHM içtihatlarında, aile hayatına saygı hakkının etkin biçimde korunabilmesi için devletin yalnızca müdahaleden kaçınmasının yeterli olmadığı; aynı zamanda üçüncü kişilerden kaynaklanan ihlalleri önleyecek, aile bireylerini koruyacak ve aile hayatının fiilen sürdürülebilmesini sağlayacak tedbirleri alma yükümlülüğünün de bulunduğu kabul edilmektedir. Bu noktada çalışmada özellikle üzerinde durduğumuz konu sosyal devlet ilkesi ve laiklik ilkesinin ve bu doğrultuda Anayasa'nın 2., 5. ve 41. maddelerinin ailenin korunmasına ilişkin pozitif yükümlülüklerin anayasal dayanağını oluşturduğudur.

Uygulamada, özellikle bireysel başvuru kararlarında, AYM ailenin korunması hakkını çoğu zaman özel hayata saygı hakkı kapsamında ele almakta, sosyal hak boyutunu ve devlete düşen aktif yükümlülükleri sınırlı ölçüde değerlendirmektedir. Aileyi doğrudan korumaya yönelik taleplerin çoğu durumda başka hak üzerinden çözüme kavuşturulması, ailenin korunması hakkının bağımsız ve güçlü bir anayasal hak olarak görünürlüğünü azaltmaktadır. Özellikle AİHM içtihatlarını takip eden AYM'nin bu konuda çoğunlukla Anayasa'nın 20. maddesine dayanması 41. maddenin gücünü ve etkisini zayıflatmaktadır.

1982 Anayasası aileyi koruma konusunda kapsamlı bir normatif çerçeve sunmakla birlikte uygulamada AYM tarafından 20. madde üzerinde daha çok durulması ailenin sosyal devlet ilkesi çatısı altında bir kurum olarak

korunmak yerine devletin kendi haline bıraktığı bir kuruma dönüşmesine neden olmaktadır. Fakat çalışmada defalarca belirtildiği üzere toplumun en önemli yapı taşı olan aile kurumunun devlet tarafından olumlu anlamda desteklenmesi oldukça önemlidir. 1982 Anayasası da bunu sosyal ve ekonomik hakları düzenlediği bölümün ilk maddesinde ailenin korunması hakkını düzenleyerek açıkça ortaya koymuştur.

1982 Anayasası da bunu sosyal ve ekonomik haklar bölümü ailenin korunması hakkı bakımından oldukça kapsamlı hükümler içermektedir. Bu bölümde yer alan haklar ailenin korunması ve geliştirilmesi için mevzuattaki diğer düzenlemelere yol gösterici niteliktedir. Başta AYM sonrasında diğer derece mahkemeleri tarafından öncelikle sosyal devlet ilkesi bağlamında aile kurumunun korunması açısından bu düzenlemeler bir bütün olarak yorumlanmalı ve uygulanmalıdır.

Ailenin devletin sosyal, ekonomik ve hukuki politikalarla desteklemesi gereken bütüncül bir anayasal değer olarak ele alınması gerekmektedir. AYM'nin ailenin korunması hakkını AİHM'yle paralel olarak yorumlayarak çoğu durumda devletin müdahalesinden kaçınmasını gerektiren negatif bir alanı olarak ele almaması, aileyi korumaya yönelik aktif tedbirler alınması gerekmektedir. Özellikle 6 Şubat 2023 depremi sonrasında gündeme gelen konut hakkı, sağlıklı bir çevre yaşama hakları ailenin korunması hakkıyla beraber yorumlanarak devletin pozitif yükümlülük alanı içerisinde olduğu kabul edilmelidir.

Sonuç olarak 1982 Anayasası 2. maddesiyle sosyal devleti ilkesini, 5. maddesiyle devletin temel amaç ve görevlerinin kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak, siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak olduğunu benimsemiştir. Bu doğrultuda devletin temel yapı taşı olan ailenin korunması konusunda devlete daha çok yükümlülük düşmektedir.

KAYNAKÇA

- Akandji Kombe ve Jean François, çev. Özgür Heval Çınar ve Abdulcelil Kaya. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Pozitif Yükümlülükler*. Strasbourg: İnsan Hakları ve Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü Avrupa Konseyi, 2008.
- Akçaal, Mehmet. “Yargıtay Uygulaması Işığında Yazılı Tahliye Taahhüdü ve Çözüm Önerileri”. Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 12/2, (2022): (ss. 949- 979).
- Akıntürk, Turgut. Ateş, Derya. *Aile Hukuku*. 25. Bası, İstanbul: Beta Yayınları, 2024.
- Anayurt, Ömer. *Anayasa Hukuku Genel Kısım*. 8. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2025.
- Ansay, Tuğrul. “Çağdaş Anayasalar ve Türk Anayasalarında Aile Kavramı”. Türkiye’de Ailenin Değişimi, Yasal Açidan İncelemeler, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, 1984.
- Arslan Öncü, Gülay. *Özel Yaşama ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı*. Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi – 8. Ankara: Avrupa Konseyi Yayınları, 2019.
- Arslan Öncü, Gülay. ed. Sibel İnceoğlu. “Özel Yaşama ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı”. İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme. 3. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2013, s. 301-332.
- Asrav Hızır, Fatma. “İlk Modern Aile Hukuku Kanunumuz: 1917 Tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi”. Medeni Hukuk Dergisi. 2/1 (Ocak 2025): (ss. 54-79).
- Ayan, Serkan. *Evlilik Birliğinin Korunması*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını, 2004.
- Aydın, Öykü Didem. “Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru”. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 15/4 (2011): (ss. 4-121).
- Badur, Emel. “Ailenin Korunması Alanındaki Son Gelişmeler”. Türkiye Barolar Birliği Dergisi. 84 (2009): (ss. 63-92).
- Bahçeci, Barış. “Özel Hayata Saygı Hakkı Alanında Devletin Pozitif Edim Yükümlülüğü: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile Anayasa Mahkemesi İçtihatları”. Erdoğan Teziç’e Armağan. İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Yayınları, 2007: (ss. 515-537).
- Bayra, Adem Ersin. “İnsan Haklarının Yatay Etkisi: Temel Haklarının Korunma Düzeyi Bakımından Devletin Konumunu Yeniden Düşünmek”. Anayasa Yargısı. 41/1 (2024): (ss. 151-212).
- Bulut, Nihat. *Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar*. İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2009.
- Cansel, Erol. “Sosyal Devlet ve Aile”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 26/3 (1969): (ss. 11-21).
- Çakırbay Çimen, Hatice. “Sosyal Devlet İlkesi Açısından Ailenin Korunması”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Çakmak, Ufuk Ramazan. “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Evlenme Hakkı”. SÜHFD. 25/2 (2017): (ss. 163-184).

- Çevik, Rumeysa. "Aile Konutu Şerhinin Hukuki Sonuçları". İMHFD. 10/1 (2025): (ss. 425-451).
- Çoşkun, Özbudak. "Anayasa Mahkemesi: "Resmi Nikâh Olmaksızın Dini Nikâh Caizdir". Türkiye Barolar Birliği Dergisi. 121 (2015): (ss. 89-110).
- Değirmencioglu, Burcu. "6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un Anayasa Mahkemesi İçtihatları Işığında Değerlendirilmesi". Türkiye Barolar Birliği Dergisi. 167 (2023): (ss. 289-334).
- Doğan, Bayram. "Anayasa Hukuku Açısından Konut Hakkı". Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 31/3 (2023): (ss. 1321-1356).
- Dönmezkuş, Dilara. *Temel Hakların Yatay Etkisi ve İfade Özgürlüğü*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2021.
- Düvenci, Serhat. "Devletin Köken Teorileri Açısından Devleti Doğuran Etmenler: Çeşitli Uygarlıklar ve Topluluklar Üzerinden Bir Değerlendirme". Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi. 1/2 (2018): (ss. 66-93).
- Ekinci, Başak. "2025 Aile Yılı ve Ayrımcılık Sorunu". KHAS Hukuk Bülteni. 21.03.2025, <https://hukukbulteni.khas.edu.tr/bulten/136>, (Erişim: 03.02.2026).
- Eltimur, Dilara. "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Özel Hayatın ve Aile Hayatının Korunmasında Devletin Pozitif Yükümlülükleri". Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Erdem, Mehmet, Başak Makaracı. Aslı, *Aile Hukuku*. 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2024.
- Erdoğan, Mustafa. *İnsan Haklar Teorisi ve Hukuku*. 7. Baskı, Ankara: Hukuk Yayınları, 2019.
- Ergül, Ozan. "Temel Hak ve Özgürlüklerin Yatay Etkisi Karşısında Çalışanın Ücretini Gizli Tutmakla Yükümlü Kılmanın Hukuksal Temelsizliği Üzerine". Erdal Onar'a Armağan, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2013: (ss. 433-487).
- Fendoğlu, Hasan Tahsin. *Kadın Hakları Fıkıhta ve Hukukta*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2025.
- Göze, Ayferi. *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. 18. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2020.
- Gözler, Kemal. *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*. Cilt II, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2. Baskı, 2020.
- Hatemi, Hüseyin. *Aile Hukuku*. 10. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2023.
- Hazar, Zeynep. "İnsan Hakları Çatışmalarının Çözümlemesinde Çocuğun Üstün Yararı İlkesinin İşlevi: Türk Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Bir Değerlendirme". Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 26/2 (2022): (ss. 649-651).
- İkizler, Metin. *Evlencinin Hükümsüzlüğü*. Ankara: Seçkin Yayınları, 2018.
- Kaboğlu, İbrahim Özden. *Anayasa Yargısı*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, 1997.
- Karan, Ulaş, ed. Sibel İnçeoğlu, "Evlence ve Aile Kurma Hakkı", İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme, 3. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2013: (ss. 425-438).

- Kaya, Semih Batur. “İnsan Haklarında Devletin Pozitif Yükümlülüğü: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Üzerine Bir Analiz”. İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 9/1 (2022): (ss. 51-72).
- Kaya, Seyithan. “İnsan Haklarının Korunmasında Yatay Etki ve Anayasa Mahkemesinin Kavrama Bakışı”. Anayasa Yargısı. 40/2 (2023): (ss. 159-213).
- Kılıç, Ayhan. “Anayasa Mahkemesi Kararlarında İnsan Haklarının Yatay Etkisi”. Anayasa Yargısı, 41/1 (2024): (ss. 705-714).
- Kılıçoğlu, Ahmet M. *Aile Hukuku*. 7. Baskı, Ankara: Turhan Kitapevi, 2024.
- Korkusuz, Mehmet Refik. *Uluslararası Belgelerde ve Türk Anayasasında Temel Haklar ve Özgürlükler*. İstanbul: Örnek Matbaası, 1998.
- Kozan, Ali vd. *Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı Rehberi*. Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2023.
- Könezoğlu, Bilge. “Aile ve Ailenin Korunması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi”. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Metin, Yüksel. “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Evlenme Hakkı”. Terazi Hukuk Dergisi, 1/2 (2006): (ss. 99-109).
- Metin, Yüksel. “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Yaşamın ve Sağlığın Korunması ile İlgili Olarak Taraf Devletlere Yüklediği Pozitif Yükümlülükler”. Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi. 7/27 (2010): (ss. 111-132).
- Mortaş, Süleyman. “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Aile Hayatının Korunması”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Öden, Merih. *Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi*. Ankara: Yetkin Yayıncılık, 2003.
- Öztan, Bilge. *Aile Hukuku*. 6. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2015.
- Sunay, Reyhan. “İnsan Haklarının Yatay Etkisi ve Devletin Sorumluluğu”. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 23/1 (2015): (ss. 9-52).
- Şen, Ersan. *Devlet ve Kitle İletişim Araçları Karşısında Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması*. İstanbul: Kazancı yayınları, 1996.
- Şirin, Tolga. “Homofobinin Anayasal Üretimi: Anayasa Mahkemesi ve Eşcinsellik”. Anayasa Hukuku Dergisi. 7/14 (2018): (ss. 513-562).
- Şimşek, Oğuz. “Anayasa Hukuku Açısından Ailenin Korunması”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992.
- Tekdoğan Bahçivancı, Işıl Selin. “Evlilik Dışı Birlikte Yaşam Modellerine Uygulanacak Hukuk”. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi. 33 (2018): (ss. 623-684).
- Tezcan, Durmuş, Mustafa Ruhan Erdem ve Oğuz Sancakdar. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*. Ankara: T.C. Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı Yayını, 2004.
- Turhan, Aydın. “İnsan Hakkı Kuşakları Arasındaki Tamamlayıcılık İlişkisi”. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 4/2 (2013): (ss. 357-378).
- Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. *Ailenin Korunması ve Güçlendirilmesi Vizyon Belgesi ve Eylem Planı*. 2024-2028, <https://ulusaleyem.aile.gov.tr/media/m1garif1/ailenin-korunmasi-ve-gu-c-lendirilmesi-vizyon-belgesi-ve-eylem-planı.pdf>. (erişim: 04.02.2026).

- Usta, Özlem. “Aile Hayatına Saygı ve Aile Hayatının Korunması Hakkı Bağlamında Ele Alınan Birkaç Kurum Üzerine İnceleme”. SÜHFD. 30/3 (2022): (ss. 1561-1590).
- Uygun, Oktay. *Devlet Teorisi*. 10. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2025.
- Yıldırım, Gülşen. “Özel Hayat, Aile Hayatı, Haberleşme ve Mesken: İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’nin 8. Maddesinin Genişlemiş Yorumu ile Sağlanan Koruma”. İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Adli Yargı. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2004: (ss. 385-426).
- Yolcu, Serkan. *Anayasa Yargısında Sosyal Hakların Korunması*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018.